FILOLOGIJA 81, Zagreb 2023.

DOI https://dx.doi.org/10.21857/y54jof4n2m
UDK 811.163.42'36:347.781
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 27. XI. 2023.
Prihvaćen za tisak 22. I. 2024.

Ivan Marković
Odsjek za kroatistiku
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
ivan.markovic@yahoo.com

O KORPUSIMA HRVATSKIH GRAMATIKA

Korpus primjerâ kojima se utvrđuje ono što se u gramatici tvrdi konstitutivni je dio gramatike, a odabir korpusa svjestan je čin njezina pisca. Premda se u hrvatskoj filologiji o hrvatskim gramatikama mnogo pisalo, čvrstih podataka o korpusu pojedine gramatike nemamo. U radu se iznose podaci o korpusima sedam istaknutih hrvatskih gramatika od sredine 19. stoljeća do druge polovice 20. stoljeća: Vjekoslava Babukića (1854), Pere Budmanija (1867), Adolfa Vebera (1871), Tome Maretića (1899), Josipa Florschütza (1916), Ivana Brabca, Mate Hraste i Sretena Živkovića (1952) te Stjepka Težaka i Stjepana Babića (1966). Utvrđuju se stalnice i mijene. Primjerice stalan porast udjela narodne književnosti sve do gramatike Tome Maretića, zastupljenost srpskih pisaca sve do gramatike Stjepka Težaka i Stjepana Babića, najzad okretanje piscima suvremene hrvatske književnosti, koje je vidljivo u gramatici Adolfa Vebera, a poslije posve prevladava tek u Stjepka Težaka i Stjepana Babića.

I. Uvod

Pišući 2005. godine o sintaksi Adolfa Vebera iz 1859. godine Ivo Pranjković zapisao je ovako: »Dobra je strana Veberove *Skladnje* i to što su u njoj primjeri za ilustracije pojedinih sintaktičkih jedinica i zakonitosti uzimani iz djela (Veberu) suvremenih pisaca. To je očita prednost Veberove *Skladnje* u odnosu na kasnije gramatičke spise hrvatskih vukovaca (npr. M. Divkovića, P. Budmanija, T. Maretića i dr.), koji se zapravo nisu bavili sintaktičkim (i uopće gramatičkim) opisom (njima suvremenoga) hrvatskoga standardnog jezika, nego opisom jezika usmene narodne književnosti te Karadžićevih i Daničićevih spisa« (2005:222).

Pišući 1993. godine o hrvatskim vukovcima, dotično gramatici Pere Budmanija iz 1867. godine, Branka Tafra zapisala je ovako: »Dodamo li tomu da u sintaksi Budmani uz primjere iz Karadžića, Daničića, Njegoša navodi i primjere iz Gundulića, Palmotića, Kačića…, možemo zaključiti da Budmani u svojoj gramatici prihvaća karadžićevsko-daničićevski književnojezični model, ali da ne napušta neka od bitnih obilježja hrvatske gramatičke škole« (1993b:370).

Pišući 1993. godine o gramatici Dragutina Parčića iz 1873. godine Vladimir Anić ustvrdio je da »U Veberovoj *Slovnici* citirani su pisci Vuk Karadžić (više kao slika jezika) i tada pjesnik u modi Ivan vitez Trnski, u Parčića nijedan« (1993:98).

U svim trima citiranim tvrdnjama ima istine, ali i nedorečenosti. Nesmotreniji čitatelj mogao bi prvo prema I. Pranjkoviću zaključiti da u Vebera primjera iz Karadžićevih spisa nema, a potom prema V. Aniću da ima samo Karadžića i samo Trnskoga. Ili: znamo li koliko je u Budmanija Njegoševih, koliko Gundulićevih, a koliko Kačićevih primjera? Ili: znamo li tko je od nabrojenih pisaca gramatika prema količini citata bio najveći »vukovac« (kažemo, prema količini citata, ne prema koncepciji književnoga jezika)? I sve tako dalje.

U ovome radu pokušat ćemo koliko je razumno moguće utvrditi odakle su ponajglavniji hrvatski gramatičari od 1854. do 1966. godine crpli primjere. Kad kažemo »koliko je razumno moguće«, računamo na slabosti ljudskoga oka sklona previdima i s time da ni pisci gramatičari nisu kadšto dosljedni. Pregledane gramatike ove su, navodimo ih prema piscima: Vjekoslav Babukić (1854, v. dalje § II), Pero Budmani (1867, v. § III), Adolfo Veber (1871, v. § IV), Tomo Maretić (1899, v. § V), Josip Florschütz (^{3}1916, v. § VI), Ivan Brabec, Mate Hraste i Sreten Živković (1952, v. § VII) te Stjepko Težak i Stjepan Babić (1966, v. § VIII). Pregled će biti kronološki. Uzgredno ćemo spomenuti i neke druge pisce. Pristup pojedinim gramatikama nužno mora biti različit jer različito su koncipirane i gramatike: u nekim je gramatikama većini primjera pedantno pridruženo vrelo (Babukić, Budmani, Veber, Maretić), u nekima nije; neke gramatike u svojemu predgovoru ili pogovoru daju popis vrela (Maretić, Težak i Babić), neke ne; u onima u kojima primjeri nisu locirani niti je dan popis vrela zanimljivom postaje motivika u primjerima (Florschütz, Brabec, Hraste i Živković).

Rad je pisan s mišlju da je korpus primjerâ važan dio svake gramatike te da se iz njega može iščitati mnogošta od onoga nerečenoga, nedeklariranoga: stav pisca o tome kakvu gramatiku piše, koji jezik opisuje ili

smatra uzornim i kakav bi jezik želio za opći. Nastojat ćemo se držati svoje teme i ne prepričavati sve što je o pojedinoj gramatici, njezinoj koncepciji i njezinu piscu znano.[1] Zanimaju nas primjeri kojima se koncepcija utvrđivala.

II. Vjekoslav Babukić

Opsežna *Ilirska slovnica* (VB 1854) Vjekoslava Babukića (1812–1875) u svoje doba nije imala dobra odjeka niti je postala školskim udžbenikom (Vince 1978/2002:252, Ham 2006:77), dobar dio naklade ostao je u piščevu vlasništvu, »u paketih, kako je od knjigoveže došla« (Smičiklas 1876:51). Bez obzira na to danas u njoj zorno vidimo predodžbu književnoga jezika zagrebačke filološke škole, tim više što je Babukić bio akademijski pa gimnazijski profesor i na temelju svojih bilježaka – o čemu piše u »Predgovoru« slovnici – gradivo predavao, a znamo da je predavao primjerice Vatroslavu Jagiću i Augustu Šenoi. Predodžba jezika o kojoj govorimo izbija i kroz korpus primjerâ. Babukić u »Predgovoru« ne piše o vrelima za primjere, navodi samo uzore među jezikoslovcima, ali svim je primjerima u slovnici dosljedno pridružen izvor.

Da ne okolišamo: najspominjanije ime u Babukićevoj slovnici ime je Vuka Stefanovića Karadžića (1787–1864, citiran nerijetko kao »Vuk«). Babukić se na Karadžića poziva otprilike nešto više od 250 puta; u nekom brojenju došli smo do 253, ali teško je tu biti odrješit. To je stoga što je Karadžić Babukiću i dio stručne aparature i vrelo za primjere, tj. potvrde gramatičkih oblika. Najveći dio poziva na Karadžića zapravo je poziv na stručnu literaturu, tj. na Karadžića kao pisca rječnika (pa se Babukić na nj poziva kad objašnjava pojedine riječi ili korijene riječi), gramatike ili poslanice Anti Kuzmaniću (pa Babukić prenosi Karadžićeve stavove o slovnici ili slovopisu). Takvih je poziva na Karadžića otprilike 185 i po tome je Karadžić Babukiću daleko najkonzultiranija literatura. Za usporedbu navest ćemo koliko su puta citirani drugi leksikografi i gramatikografi. Čeh Josef Dobrovský spominje se 103 puta, Čeh Josef Jungmann otprilike 12 puta, koliko i Hrvat Ivan Belostenec. Niz filologa s nekih osam spomena čine Joakim Stulli, Slovenci Anton Janežič, Franc Miklošič i Jernej Kopitar te Nijemci Jacob i Wilhelm Grimm. Tri ili četiri puta ovako se ili onako spominju Antun Mažuranić, Jakov Mikalja, Ardelio Della Bella, Franc Metelko, Urban Jarnik, Josip Drobnić i Đuro Daničić, dva puta Ignjat Alojzije

[1] Pregledi povijesti hrvatske gramatikografije s opširnim popisima literature dostupni su npr. u radovima Zlatka Vincea (1978/2002), Branke Tafra (1993a), Sande Ham (2006), Diane Stolac (2006), Željke Brlobaš (2015).

Brlić i Matija Antun Relković, jednom Marijan Lanosović, Franjo Marija Appendini, Josip Voltić (Voltiggi), Andrija Torkvat Brlić, Đuro Augustinović i dr.

Karadžićeva djelatnost skupljanja narodnih umotvorina zastupljena je sa 64 primjerima, manje-više, pritom je također citiran »Vuk« i naslov zbirke. Babukićeve gramatičke tvrdnje oprimjerene su tako potvrdama iz *Srpskih narodnih poslovica* (32 primjera), *Srpskoga rječnika* (23 primjera), *Srpskih narodnih pripovijedaka* (pet primjera) i *Srpskih narodnih pjesama* (četiri primjera). Primjeri su redovito kratki, stih ili dva, samo je citat iz »Sestre Leke kapetana« nešto duži (VB:437).

Najzad Karadžić kao pisac ili prevodilac zastupljen je zapravo samo s četirima potvrdama, tri su iz *Miloša Obrenovića*, jedna iz prijevoda *Novoga zavjeta* (VB:461).

Sve u svemu: Babukiću je Karadžić ponajprije jezikoslovac, potom sakupljač narodnoga blaga, a na zadnjem mjestu pisac. Potvrdama iz Karadžićevih zbirki narodnoga blaga valja dodati i tridesetak primjera koji nisu pripisani ni Karadžiću ni Kačiću Miošiću, nego su potpisani kao »Narodna poslovica«, »Nar. poslovica«, »Posl.« ili »Narodna pěsma«. Takvih je poslovica dvadesetak, a pjesama, odnosno stihova iz pjesama desetak. Zajedno s onima iz Karadžićevih zbirki one čine korpus nekakvih do stotinjak primjera narodne književnosti.

Najcrpeniji pisac autorske književnosti u Babukićevoj je slovnici Ivan Gundulić (1589–1638).[2] Ako smo dobro pregledali, Babukić je dao 153 primjera iz Gundulićevih djela.[3] Ne samo to nego su oni vrlo opsežni, kadšto jedan citat obaseže i nekoliko četverostiha, stoga Gundulić zauzima dobar dio prostora. Prema djelima daleko je pak najcitiraniji *Osman* (114 primjera), potom sa znatno manje, ali još uvijek mnogo potvrda slijede *Suze sina razmetnoga* (15 primjera), *Dubravka* (11 primjera), *Arijadna* (9 primjera), *Pjesan Ferdinandu II. velikomu knezu od Toskane* (2 primjera, VB:382–383) te po jedan primjer iz časopisa *Dubrovnik* za 1849. godinu (VB:19) i iz rječnika Joakima Stullija, gdje je riječ *hvoja* poduprta Gundulićem (VB:125).

Ignjat Đurđević (1675–1737, citiran kao »Gjorgji«, »Gjorgjić«) zastupljen je s 52 primjerima, pojedini su također neobično dugi, primjerice čak 13 četverostiha o slavenskim zemljama (VB:85–86) ili na drugome mjestu devet četverostiha (VB:207–208). Prema djelima najcitiraniji je *Saltijer*

[2] Godine rođenja i smrti dat ćemo kod sviju, da ih lakše kronološki smjestimo, da se primjerice podsjetimo da su u vrijeme pisanja Babukićeve slovnice svi Gundulićevi primjeri stari više od 220 godina, što se lako smetne s uma, a izrazito je važno.

[3] O fascinaciji Ivanom Gundulićem u doba hrvatskoga narodnoga preporoda na primjeru *Osmana* v. kod Vončine (1993:44–122).

slovinski (45 primjera), potom *Uzdasi Mandalijene pokornice* (citirana kao *Mandaljena*, 5 primjera), po jedan je primjer iz izdvojene *Sgode ljuvene* (VB:73) te iz *Pjesni I.* (VB:85–86).

Junije Palmotić (1606–1657, citiran kao »Palmotić« ili »Palm.«, ime skraćeno na »Gj.« ili »Gjon«) zastupljen je u slovnici s 39 primjera. Svi su iz *Kristijade*, pojedini i opsežni, imamo zabilježeno da je dvaput citirano šest četverostiha (VB:206, 387), jednom pet četverostiha (VB:364), jednom su citirana četiri četverostiha (VB:382).

Dositej Obradović (1739–1811), ako se ne varamo, spominje se 27 puta, a primjera je iz njegovih djela 25, naime na jednome mjestu Babukić spominje kakve je lokative plurala u Obradovićevim knjigama našao (VB:193), a na drugome ima duži citat samog Obradovića o svojemu jeziku, iz knjige *Mezimac* (VB:386). Najviše je primjera crpeno iz *Basana* (22 primjera), dva su primjera iz djela *Život i priključenija* te jedan iz *Mezimca*.

Andrija Kačić Miošić (1704–1760, citiran kao »Kačić«) zastupljen je s 15 primjera, svi su iz *Razgovora ugodnoga naroda slovinskog*, prema bečkom izdanju iz 1836. godine.

Mavro Vetranović (1482–1576, citiran kao »Vetranić«) zastupljen je s 13 primjera, od toga 12 iz *Posvetilišta Abramova*, ima jedan duži sa 16 stihova, te jedan iz *Hekube* (VB:417).

Matija Petar Katančić (1750–1825) spominje se u Babukića devet puta, no uglavnom kao onaj koji je pisao o jeziku i versifikaciji (djela *Specimen philologiae & geographiae Pannoniorum* i *Fructus auctumnales*), zapravo je njegov samo jedan primjer, i to za genitiv duala *bokuh* iz djela *Fructus auctumnales* (VB:199), koji ćemo poslije vidjeti u Budmanija.[4]

Iz knjige *Pripovijetke iz starog i novog zavjeta* (Beč, 1850) Babukić je uzeo osam primjera. Tu je knjigu Tomo Maretić upotrijebio za svoje drugo izdanje i uvrstio ju među djela Đure Daničića, naime Daničić je ondje nepotpisani prevodilac (usp. TM 1931:613).

Antun Kanižlić (1699–1777) zastupljen je sa sedam primjera, četiri su iz *Kamena pravoga smutnje velike*, dva iz *Svete Rožalije* i jedan iz *Bogoljubnosti molitvene*.

Sedam primjera uzeo je Babukić i iz knjige Jovana Steića (1803–1853) *Zabava za razum i srce* (Budim, 1836) te iz knjige *Znanost odhranjivanja za porabu učiteljskih sěmeništah* (Budim, 1848–1849).

[4] Uočila je to već Tafra (1993b:370).

Šest primjera Babukić je uzeo iz *Čitanke za dolnje gimnazije* (Beč, 1852) i iz molitvene knjižice Antuna Ročića (1818–1862, citiran kao »Ant. Rocči« (*sic!*)) *Duh kèrstjanski* (Beč, 1844).

Smèrt Čengić-age (1846) Ivana Mažuranića (1814–1890) dala je četiri primjera, *Elektra* Dominka Zlatarića (1558–1613) prema zagrebačkom izdanju iz 1852. godine tri primjera, a dva puta primjer su stihovi Hanibala Lucića (1485–1553) te Ivana Ivaniševića (1608–1665) iz *Kite cvitja razlikova*. Dva su primjera iz nama nepoznata izvora »Schiller« (VB:407).

Jedan je primjer iz ovih vrela: Emerik Pavić (1716–1780) *Jezgra Sv. pisma*, Luka Ilić Oriovčanin (1817–1878) *Narodni slavonski običaji* (Zagreb, 1846), Stanko Vraz (1810–1851) »Sablja i ruka« (pjesma), Ivan Trnski (Tèrnski, 1819–1910), *Naravopisje* (Zagreb, 1850),[5] *Narodne novine* (Zagreb, 1854), *Glasnik Društva srpske slovesnosti* (Beograd, 1851).

Radi preglednosti podatke o egzemplarnim piscima u Babukićevoj slovnici dajemo u tablici:

Ivan Gundulić (1589–1638)	153
Narodna (Vuk Stefanović Karadžić)	64
Ignjat Đurđević (1675–1737)	52
Junije Palmotić (1606–1657)	39
Narodna	≈37
Dositej Obradović (1739–1811)	25
Andrija Kačić Miošić (1704–1760)	15
Mavro Vetranović (1482–1576)	13
Pripovijetke iz starog i novog zavjeta (Đuro Daničić)	8
Antun Kanižlić (1699–1777)	7
Jovan Steić (1803–1853)	7
Znanost odhranjivanja… (Budim, 1848–1849)	7
Čitanka za dolnje gimnazije (Beč, 1852)	6
Antun Ročić (1818–1862)	6
Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864)	4
Ivan Mažuranić (1814–1890)	4
Dominko Zlatarić (1558–1613)	3
Hanibal Lucić (1485–1553)	2
Ivan Ivanišević (1608–1665)	2
Schiller	2

[5] Higijenski pouk za temporalni instrumental: »Usta valja marljivo izpirati osobito *jutrom*, *večerom* i poslě jela« (VB:380).

Emerik Pavić (1716–1780)	1
Matija Petar Katančić (1750–1825)	1
Stanko Vraz (1810–1851)	1
Luka Ilić Oriovčanin (1817–1878)	1
Ivan Trnski (1819–1910)	1
Naravopisje (Zagreb, 1850)	1
Narodne novine (Zagreb, 1854)	1
Glasnik Društva srpske slovesnosti (Beograd, 1851)	1
Σ	464

Već rekosmo, koliko god je popis naizgled precizan, toliko ga treba uzeti obzirno; premda je rađen pomno, ne jamčimo da su brojke apsolutno točne, ali možemo reći da je posrijedi nekakvih 460 lociranih primjera. Od toga ih je do stotinjak iz narodne književnosti, dakle nešto oko 21–22%, ostalo je autorska književnost. Među autorskima hrvatski je izvor 21 (ukupno 324 primjera, oko 70%), srpskih je pet (Dositej Obradović, *Pripovijetke iz starog i novog zavjeta*, Jovan Steić, Vuk St. Karadžić, *Glasnik Društva srpske slovesnosti*, ukupno 45 primjera, oko 10%), jedan nam je nepoznat (Schiller, dva primjera).

Ako bismo gledali prema stoljećima, daleko je najzastupljenije 17. stoljeće, upravo njegova prva polovica (Ivan Gundulić, Junije Palmotić i Ivan Ivanišević izvor su 194 primjera), potom 18. stoljeće (Ignjat Đurđević, Andrija Kačić Miošić, Antun Kanižlić, Emerik Pavić i Matija Petar Katančić izvor su 76 primjera), renesansno 16. stoljeće slabašno je zastupljeno (Mavro Vetranović, Dominko Zlatarić i Hanibal Lucić daju 18 primjera). Dositej Obradović sa svojih 25 primjera pada nekako na razmeđe 18/19. stoljeća.

Veoma su zanimljiva vrela iz 19. stoljeća, Babukiću dakle suvremen jezik. Ako izuzmemo pjesnike poput Ivana Mažuranića, Stanka Vraza i Ivana Trnskoga, posve realan pisani jezik 19. stoljeća Babukić je nalazio u knjigama poput *Pripovijetke iz starog i novog zavjeta* (1850), *Znanost odhranjivanja…* (1848–1849), *Čitanka za dolnje gimnazije* (1852), *Narodni slavonski običaji* Luke Ilića (1846), molitvenik Antuna Ročića (1844), *Zabava za razum i srce* Jovana Steića (1836), *Miloš Obrenović* Vuka St. Karadžića (1828), *Naravopisje* (1850) ili iz *Narodnih novina* (1854) i *Glasnika Društva srpske slovesnosti* (1851). Primjerâ iz tih vrela nema ni malo ni mnogo – s pjesnicima došlo bi se do nekakvih 50 primjera, što znatno nadmašuje 16. stoljeće – ali koncepcijski je važno primijetiti da je vrelo za slovnicu bila primjerice nova školska čitanka iz 1852. godine ili izvještaj s južnoga bojišta iz najnovijih *Narodnih novina* iz 1854. godine, što kao kuriozitet posebno ističemo.

Koliko je Babukićev odabir ovisio o onome što mu je bilo pri ruci jer je nanovo objavljeno, a koliko je vrela birao svjesno, ne znamo dokraja.[6] U svakom slučaju pisci iz Dubrovnika najzastupljeniji su: Ivan Gundulić, Ignjat Đurđević, Junije Palmotić, Mavro Vetranović i Dominko Zlatarić vrelo su 260 primjera, sve ako ne brojimo Antuna Ročića, dakle gotovo pola. Svi ostali crpeni su daleko manje. Primjerice Dositej Obradović, Andrija Kačić Miošić, Antun Kanižlić, Vuk St. Karadžić, Hanibal Lucić i Ivan Ivanišević zajedno su vrelo tek 55 primjera.

Zaključimo: uzore jeziku Babukić je tražio ponajprije u jeziku stare dubrovačke književnosti, potom u narodnoj književnosti, potom u ostaloj štokavskoj književnosti, vrlo rijetko iz čakavske književnosti (u primjerima iz Hanibala Lucića čakavština nije izrazita, dočim je iz Ivana Ivanševića dvaput donesen stih sa sintagmom *od mene ča biše*), bilo je tu jekavaca i ikavaca, bilo je tu nešto primjera iz suvremena jezika 19. stoljeća. Slovničarski i rječničarski glavni uzori bili su mu Vuk Stefanović Karadžić i Josef Dobrovský. Znali smo to otprilike i dosad, ali sad možemo prisnažiti brojkama i podacima o konkretnim djelima iz kojih su primjeri crpeni. Ono što se iz tablice i brojaka ne vidi jest realna golema količina stare dubrovačke književnosti koju je Babukić donio; za taj podatak trebalo bi prebrojiti i stihove, ne samo potvrde. Jezik stare dubrovačke književnosti zagrebačkoj je filološkoj školi bio ideal i vrelo u mnogo većoj mjeri no što je bio Dubrovčaninu Peri Budmaniju.

III. Pero Budmani

Prije no što je 1883. godine postao urednikom, tj. piscem, obrađivačem Akademijina rječnika, i to ostao do 1907. godine, uredivši natuknice od *d* do *maslinski* (knj. II–VI), što je upravo izvanredno,[7] Pero Budmani (1835–1914) bio je gimnazijski profesor u Dubrovniku i za potrebe svoje nastave sastavio gramatiku naslova *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*, objavljenu u Beču 1867. godine (PB 1867). Da je gramatika pisana na talijanskome, dovoljno govori o jezičnome stanju u Dubrovniku i cijeloj Dalmaciji; u banskoj Hrvatskoj gimnazijske se knjige objavljuju na hrvatskome. Budmanijeva gramatika tradicionalno se ubraja u »vukovske«, Budmani među »vukovce«. S razlogom, jer premda se u njoj navode i karadžićevski

[6] Primjerice Ljudevit Gaj objavio je 1847. godine djela Hanibala Lucića s predgovorom Antuna Mažuranića. Da ih nije objavio, Babukić vjerojatno za njima ne bi posegnuo. *Osmana* Ivana Gundulića, prvu Matičinu knjigu iz 1844. godine, potom i *Različne piesni* iz 1847. godine, priredio je i predgovorom popratio sam Babukić.

[7] Još je izvanredniji prinos Tome Maretića, Budmanijeva nasljednika na uredničkome mjestu.

narodni i »zagrebački« oblici, već se prema njihovu redoslijedu vidi kojima se daje prednost. Đuro Daničić odmah je u trećem godištu *Književnika* napisao veoma pohvalan prikaz (1866), doduše nepotpune gramatike, dio o sintaksi još nije bio dobio. Za našu temu sintaktički je dio važan (PB:147–245) jer su u njemu navedena vrela primjerâ; u morfološkome (»etimološkome«) i derivatološkome dijelu navođenje vrela iznimka je, primjerice kod genitiva i lokativa *boku* iz Matije Petra Katančića (PB:66), što smo već spomenuli (v. gore § II). Za našu temu važno je i to da veliku dijelu sintaktičkih primjera vrelo navedeno nije. Za takve nam pisac u predgovoru kaže da su gotovo svi iz Karadžićevih zbirki narodnih pjesama i poslovica:

> […] quasi tutti quelli senza il nome dell' autore vennero estratti o da' canti popolari della raccolta di Vuk Stefanović o da' proverbii. (PB:IX)

Ostali primjeri, nastavlja Budmani, skupljeni su od najboljih pisaca, starih i suvremenih:

> […] dal Gundulić, dal Palmotić, dal Giorgi, dal Kačić, ecc., e fra i moderni da Vuk S. Karadžić, dal principe-vescovo del Montenegro Pietro Petrović Njegoš, dal Milutinović, dal Daničić. (PB:IX)

Uzori u pisanju gramatike bili su srpska gramatika Đure Daničića te djela Franca Miklošiča i Vuka Stefanovića Karadžića. Na kraju predgovora Budmani je još zahvalio sugrađaninu i prijatelju Baltazaru Bogišiću, zaposlenomu u Dvorskoj knjižnici u Beču, na pomoći u tisku.

Filolozi koji se u gramatici citiraju ili spominju jesu ovi: Vuk Stefanović Karadžić (16 puta), Đuro Daničić (10 puta, posrijedi su srpska sintaksa i članak o srpskoj deminuciji i augmentaciji), Franc Miklošič (Miklosich, tri puta, poredbena slavenska gramatika, članak o srpskim složenicama), Ljudevit Gaj (dva puta, u vezi s grafijom), Bogoslav Šulek (dva puta, članak »Obrana ahavaca« iz 1864. godine) i Adolfo Veber (Weber, jednom, u bilješci je negativno komentiran u *Skladnji* preporučen redoslijed zamjeničkih enklitika *ja ću se ga* umjesto *ja ću ga se*, PB:241). K tomu pisac i vladika Petar II. Petrović Njegoš spomenut je kao onaj koji je pisao crnogorskim dijalektom (PB:248).

Što se vrela primjerâ tiče, daleko je najzastupljeniji Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864, citiran redovito kao »Vuk«), iz čijih je djela dano 136 primjera. Ne znamo kazati što je od tih primjera iz Karadžićevih zbirki narodnih umotvorina, što iz rječnika, što iz slovnice.

Drugo najplodnije vrelo jesu *racconti popolari*, narodne priče, iz kojih je izvučeno 66 primjera (pokrata je »Racc. pop.«, rijetko »R. p.«). Koje su to točno priče, tko im je sakupljač i po čemu se primjeri označeni kao »Racc. pop.« razlikuju ili ne razlikuju od onih »bezimenih« koje je Budmani spomenuo u predgovoru gramatike – ne znamo.

Ivan Gundulić (1589–1638, nerijetko »Gund.«) zastupljen je s 50 primjera. Djela se ni kod Gundulića ni kod drugih pisaca ne navode.

Petar II. Petrović Njegoš (1813–1851, citiran kao »Njegoš«, rijetko »Njeg.«) zastupljen je s 26 primjera.

Spisi Đure Daničića (1825–1882, citiran kao »Daničić«) vrelo su 14 primjera. Uz prvi takav primjer stavljena je opaska »primjeri preuzeti iz Daničića« (*esempi presi da Daničić*, PB:156), pa pretpostavljamo da je isti slučaj s ostalih trinaest. O kojim je točno spisima riječ, ne znamo.

Ignjat Đurđević (1675–1737, »Giorgi«) zastupljen je s 11 primjera, a Junije Palmotić (1606–1657, »Palmotić«) sa sedam primjera.

Sima Milutinović Sarajlija (1791–1847), učitelj Petra II. Petrovića Njegoša, za kojega pretpostavljamo da se krije iza oznake »Milutinović«, izvor je triju primjera.

Andrija Kačić Miošić (1704–1760, »Kačić«), kojega Budmani među crpenim piscima navodi u predgovoru, vrelo je samo dvaju potpisanih primjera (PB:188, 205). Isto toliko dali su »Obradović«, pretpostavljamo da je to Dositej Obradović (1739–1811), »Radičević«, pretpostavljamo da je to Branko Radičević (1824–1853), te iz druge ruke Franc Miklošič (1813–1891), iz njegova rada o bezličnim slavenskim glagolima (*gli esempli addotti da Miklosić*, PB:220).

Matija Petar Katančić (1750–1825), rekosmo već, jedini je pisac citiran u dijelu o morfologiji, uz genitiv plurala *boku* (PB:66), a kao vrelo jednoga primjera poslužili su još »Knežević«, što bi mogao biti franjevac i vjerski pisac Petar Knežević (1701–1768), te »Jukić«, što bi mogao biti franjevac i pisac Ivan Franjo Jukić (1818–1857). Primjeri iz »Kneževića« i »Jukića« toliko su svakodnevni, gotovo banalni, da nije posve jasno zašto su pisci uopće navedeni kao vrelo: *Mnogi drugi izvan mene – Ovo mogu potvrditi* (Knežević, primjer za prijedlog *izvan*, PB:185) i *poslije mjesec dana* (Jukić, primjer za akuzativ mjere, PB:164).

Koliko je »bezimenih« primjera, nemoguće je reći dok ih netko ne prebroji, ali riječ je o stotinama. Znamo iz predgovora da su oni iz Karadžićevih zbirki. Može se krenuti od početka sintaktičkoga dijela gramatike eda bi se vidjelo koliko ih je (pisat ćemo bez naglasaka):

сунце грије (PB:147)

Bog je dobar (PB:147)

Ко много пријети, онога се не бој! (PB:147)

Kad me pitaš, pravo ću ti kazat (PB:147)

Жарко сунце грије (PB:147)

oči gospodareve konja goje (PB:147–148)
Дунавом плови лађа лагахна (PB:148)
svak se boji muke i nevolje (PB:148)
А вила се начини дјевојка (PB:148)
Krvav konjic do očiju dogje (PB:148)
Да с' назовеш баница госпођа (PB:148)
Čini mi se ta večera čemerna (PB:148)
Честита бих њега учинио (PB:148)
Jel ga kažu odviše junaka (PB:148)
Ставих стражу младу мому (PB:148)

Potom slijedi *Poznam sebe kriva* Ignjata Đurđevića (PB:148), pa opet dalje »bezimeni« primjeri *Гдје си, сине Страхинићу бане?*, *Већ ћи zaklat tebe kraljevića* i *Ој Дунаве, тиха водо, – Што ти тако мутна течеш* (PB:149); zadnji primjer znan je do današnjih dana i današnjih gramatika kao primjer predikatnoga proširka ili sekundarnoga predikata.

Kao kod Babukića i ovdje ćemo podatke s kojima raspolažemo dati tablično:

Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864)	136
Narodna (*racconti popolari*)	66
Ivan Gundulić (1589–1638)	50
Petar II. Petrović Njegoš (1813–1851)	26
Đuro Daničić (1825–1882)	14
Ignjat Đurđević (1675–1737)	11
Junije Palmotić (1606–1657)	7
Sima Milutinović Sarajlija (1791–1847)	3
Andrija Kačić Miošić (1704–1760)	2
Dositej Obradović (1739–1811)	2
Branko Radičević (1824–1853)	2
Franc Miklošič (1813–1891)	2
Matija Petar Katančić (1750–1825)	1
Petar Knežević (1701–1768)	1
Ivan Franjo Jukić (1818–1857)	1
Narodna (Vuk Stefanović Karadžić)	?
Σ	324

Usporedba s Babukićem jasna je kao dan: apsolutna prevlast potvrda iz narodne književnosti. Pritom nikad ne valja smetnuti s uma da je u toj

koncepciji narodna književnost vrelo suvremena jezika, onoga kako narod (sada) govori, a da je pisana književnost nerijetko opterećena starinom.[8] Vječita je međutim i nepremostiva poteškoća te koncepcije jednostavna činjenica da narod koji govori kako govori ne piše niti je u stanju tim jezikom kojim govori napisati gramatike ili matematičke traktate.[9] Primjerâ iz narodne književnosti u Budmanijevoj gramatici – brojimo li one iz *racconti popolari*, iz Karadžića, iz Daničića i iz Miklošiča, bez »bezimenih« – ima 218 od 324, dvije trećine, 67%. Ponavljamo, to su samo potpisani primjeri, u statistiku nisu ušli neprebrojivi »bezimeni« primjeri iz Karadžićevih zbirki.

Najzastupljeniji pisci autori iz dubrovačkoga su 17. i početka 18. stoljeća: Gundulić, Đurđević, Palmotić (ukupno 68 primjera). Crnogorski i srpski pisci kraja 18. i prve polovice 19. stoljeća slabije su zastupljeni: Njegoš, Milutinović, Obradović, Radičević (ukupno 33 primjera). Svi ostali skupa statistička su pogreška, uključujući Kačića (2 primjera).

Za kraj nismo odoljeli a da ne usporedimo Babukićeve i Budmanijeve primjere iz Gundulića. Podudaranja ima, no posve slučajnih. Evo što smo pronašli, sedam mjesta (bez akcentuacije):

Bi velika rados svoja (PB:156)
Bi velika rados svoja (VB:385)
Sad vrh sablje kruna visi, – Sad vrh krune sablja pada (PB:185)
Sad vàrh sablje kruna visi, / Sad vàrh krune sablja pada (VB:368)
Vladislav se klikovaše – Slavan carskoj pri nežgodi (*sic!*, PB:218)
Vladislav se klikovaše / Slavan carskoj pri nesgodi (VB:378)
A u visocieh gora vrhe – Najprie ognjeni tries udari (PB:221)
A u visocieh gorah vàrhe / Najprie ognjeni tries udari (VB:210)
Jedna u srcu uspomena – Caru Osmanu bješe ostala (PB:223)
Jedna u sàrcu uspomena / Caru Osmanu bieše ostala (VB:378)
Da se carstvo prostre, a neka – Životi se naši skrate (PB:223)
Da se carstvo prostre, a neka / Životi se naši skrate (VB:387)
S viencem ki joj svi ružica – U rajskijeh poljih nikla (PB:240)
S viencem, ki joj svi ružica, / U rajskieh poljih nikla (VB:418)

[8] Usp. Pranjkovićev ocjenu vukovaca na početku rada (v. § I); mi bismo rekli da vukovci *jesu* opisivali sebi suvremen jezik, razlika je u onome što se razumijevalo pod *suvremen* i tko je tim suvremenim jezikom govorio.

[9] Budmani je pisao i jedno i drugo, usp. npr. rad o teoremu Bernoullievih brojeva objavljen u *Radu* JAZU 1911. godine.

Zadnji je primjer Budmani dao u uglatim zagradama, što je oznaka »zagrebačkoga« jezika. Kojim se izdanjem Gundulića Budmani služio, ne znamo; moguće prvim ili drugim zagrebačkim iz 1844. i 1854. godine, dubrovačkim iz 1826. godine prema grafiji – nije. Primjeri pokazuju i to da Budmani daje obično rečenicu, tj. stih, ne više, za razliku od Babukića, čiji su ekvivalenti ovdje prigodno izvađeni iz čitavih kitica ili nizova više njih.

IV. Adolfo Veber

Nezadovoljni Babukićevom slovnicom Antun Mažuranić (1805–1888) i Adolfo Veber (1825–1889) godine 1859. napisali su svaki svoj dio školske slovnice – Mažuranić *Rěčoslovje* (morfologiju), Veber *Skladnju* (sintaksu). Radi kontinuiteta mi smo za pregled odabrali cjelovitu Veberovu *Slovnicu hèrvatsku* iz 1871. godine (AV 1871), koja će 1873. dobiti drugo i 1876. treće izdanje. No *Skladnja* iz 1859. (AV 1859) bit će nam nužno pomagalo jer je u njoj pogovorna »Opazka« jasnija, a crpeni su pisci zapravo isti.

Godine 1859. u »Opazki« Veber piše (AV 1859:188–189) da njegova *Skladnja* zajedno s Mažuranićevim *Rěčoslovjem* čini potpunu hrvatsku slovnicu. O vrelima primjera ovako:

> Za valjanost pravilah jamče mi vèrstni naši pisci, kojih sam děla upotrebio: *Narod* u poslovicah i pěsmah, *Vuk Štefanović*, *oba Mažuranića*, *Tèrnski*, *Vraz*, *Kurelac*, *Šulek*, *Stojanović* i *Bogović*, zatim *pisac Pogleda u Bosnu*, sami izvèrstnici i temenjaci našega jezika. (AV 1859:188)

Zanimljivo, »oba Mažuranića« nisu uključila i trećega, koji je potpisan s »pisac Pogleda u Bosnu«. Slovnice kojima se pri pisanju služio Veber je nabrojio tri: Babukićevu, Brlića mlađega (dakle Andrije Torkvata; Beč, 1854) i Josipa Muczkowskoga (Kraków, 1849).

Godine 1871. u »Opazki« je Veber nabrojio pisce slovnica kojima se služio (AV 1871:226): Antun Mažuranić, Đuro Daničić, Vatroslav Jagić, Vinko Pacel i Pero Budmani. Međutim opaska o vrelima primjerâ izostala je. Stoga nam je ona iz 1859. godine dobar putokaz i pomagalo jer najveći je dio pisaca dan u pokrati, koja je kadšto nerazrješiva.

Poput Budmanija i Veber u *Slovnici* vrelo pojedinoga primjera navodi samo u »Sintaksi« (AV 1871:91–224). Vrela se navode relativno dosljedno, izrazito ih je mnogo i lako je zabuniti se u pretrazi i brojenju. Kako bilo, naša računica sa svim svojim manama kaže sljedeće.

Kao i prethodnicima, ali sad ekstremno, najzastupljenije je Veberovo vrelo primjera Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864, citiran uvijek kao »Vuk«), s upravo fantastičnih 337 primjera, tj. citata (primjeri se kadšto i

ponove, brojimo citiranost).[10] Ni kod Vebera nije moguće reći koliko je primjera iz zbirki koje je Karadžić skupio, a koliko iz njegovih autorskih djela, no po tonu je jasno da su mnoge rečenice Karadžićeve autorske, primjerice:

> U razpri sam ja po několiko putah govorio sve ovo, što sam u pismu kazao. (AV 1871:146)
>
> Da onaj moj odgovor nije bio vèrlo učtiv, to ja priznajem. (AV 1871:146)
>
> Kad Sulejman-paša čuje, što se radi po Sèrbiji, on odmah uhvati Miloševa brata Jefrema. (AV 1871:164)

Naime u *Slovnici* su izostale detaljnije kratice djela, koje 1859. nahodimo u *Skladnji*, poput »Vuk. M. 135« ili »Vuk Ut. 28« (AV 1859:135). Isto je s ostalim vrelima, koja su u *Skladnji* dana preciznije, primjerice »Vraz. G.«, »Vraz. Put.«, »Vraz. Treb.«, »Vraz. Suž. Sil.«, »Vuk. Rěč.«, »Vuk. Kov.«, »Vuk. Kovčežić«, »Maž. Hèrv.«, »Maž. Hèrv. knjiž.«, »I. M. Č. aga«, »I. Maž. Č. četa«, »Šul. Sèrb. Hèrv.« (AV 1859).

Iz gornjih Karadžićevih primjera vidi se i to da su sve rečenice ahaviziranе (usp. *po několiko putah*, *vèrlo učtiv*, *po Sèrbiji*), dane jezikom i slovopisom za koji se u svojoj slovnici zalaže Veber, ne jezikom i slovopisom Vuka Stefanovića Karadžića.

Drugu najbrojniju skupinu primjera nazvat ćemo »Narodnom«. Riječ je o opet fantastičnih 314 primjera. Dajemo ih objedinjeno, u Vebera su oni dani s različitim kraticama, koje nisu jednoznačne. Najviše ih je s kraticom »N. P.«, što su i narodne priče, i narodne poslovice, i narodne uzrečice (238 primjera). Drugu najbrojniju skupinu čine narodne pjesme, kratica je »N. Pěs.« i »Nar. Pěs.« (53 primjera). Ostali primjeri nahode se s kraticama »N. Prip.«, »Prip.«, »N. Pri.«, »P.« (narodna pripovijetka), »N. Posl.« (narodna poslovica), a ovamo smo priključili i »N. Z.«, »N. Iz.«, što pretpostavljamo da je narodna zagonetka i narodna izreka.

Vidjeli smo (usp. § I) da je Vladimir Anić pecnuo Vebera zbog Ivana Trnskoga. Anić se prevario. Najzastupljeniji autor u Veberovoj slovnici poslije Karadžića nije Trnski, nego Stanko Vraz (1810–1851, citiran kao »Vraz«), s prebrojenih 93 primjera, tj. citata. Vrazove rečenice redovito su prozne, Vraz nije citiran kao pjesnik. Vrela su primjerice putopis »Put u gornje strane« i *Gusle i tambura*, ali ne pjesme, nego objašnjenja dana uz pjesme.

Ivan Trnski (1819–1910, citiran kao »Tèrn.« i dvaput vjerojatno omaškom »Tèr.«) naveden je kao vrelo 84 puta. Citiran je prozni tekst o Puškinu, pa ono Anićevo »pjesnik u modi« doista biva neumjesno, Trnski kao ni

[10] Ponovit ćemo: toliko smo izbrojili, može biti da nije u dlaku točno, ali pogreška je vjerojatno zanemariva.

Vraz nije citiran kao pjesnik. Kako bilo, Vraz i Trnski zajedno jedva prebacuju polovicu Karadžićevih citata. Više od Trnskoga citirani su svi Mažuranići zajedno – Veberovim načinom rečeno – ali pojedinačno nijedan.

Ivan Mažuranić (1814–1890, citiran kao »I. Maž.« i dvaput »I. M.«) vrelo je 49 primjera. Mnoštvo je primjera rečenično, prozno, manji je dio iz *Smail-age Čengića*. Stoga se čini da i šest primjera označenih sa »Maž.«, bez inicijala, valja pripisati Ivanu, ne Antunu; jedan od njih (AV 1871:169) pouzdano je iz *Smail-age*. Tako bi Ivan bio citiran 55 puta.

Matija Mažuranić (1817–1881) nije citiran nijednom, ali njegov putopis *Pogled u Bosnu* iz 1842. godine jest 37 puta. Kratice su razne: najčešće »Pogl.«, rijetko »P. u. B.«, po jednom »Pog. u Bos.«, »Pog.« i »Pogled.«, a moguće je da ovamo ide i »Ogl.«, s omaškom. Ako bi išao i taj jedincati primjer iz »Ogl.«, to bi bilo 38 primjera; jedino što toga primjera navlas ista u putopisu *Pogled u Bosnu* nismo mogli pronaći.

Dosad su sve bili Veberu suvremeni pisci. Ivan Gundulić (1589–1638, citiran kao »Gund.«, jednom vjerojatno omaškom kao »Gun.«) naveden je 23 puta, jedini je koliko-toliko često citiran stari pisac. Poslije njega ponovo jedan Mažuranić.

Antun Mažuranić (1805–1888, citiran kao »A. Maž.« i dvaput kao »A. M.«) vrelo je 19 primjera. Kako maločas rekosmo, primjere označene sa »Maž.« pripisujemo Ivanu.

Fran Kurelac (1811–1874, citiran kao »Kur.«) i Mijat Stojanović (1818–1881, citiran kao »Stoj.«) vrelo su po 13 primjera, obojica su spomenuta u »Opazki« 1859. godine.

Andrija Kačić Miošić (1704–1760, citiran kao »Kač.« i »Kačić«) vrelo je šest primjera.

Četiri citata ima kratica »Bog.«, što je Mirko Bogović (1816–1893) i njegova drama *Frankopan*, koje su citati Veberu dobro došli za oprimjerenje interpunkcije (AV 1859:167–168, 1871:208–210). Dijelovi drame *Frankopan* dani su i u *Ilirskoj čitanci* (IČ 1860:246–253). Vidjeli smo uostalom da je Bogovića Veber spomenuo i u »Opazki« (AV 1859:188).

Četiri citata u *Slovnici* imaju i kratice »V.« (tri puta) i »Veb.« (jednom). One vjerojatno označavaju autora Vebera. Usporedba *Slovnice* (AV 1871) sa *Skladnjom* (AV 1859) pokazuje da je u *Skladnji* primjera sa »Veb.« bilo više, ali su ili uklonjeni ili je uklonjena kratica, kao što pokazuju primjeri za buduće prošlo vrijeme tipa *bit će* + glagolski pridjev radni:

> Tko je temeljito proučio pověstnicu minulih věkovah, biti će se upoznao s věčnom i kèrvavom borbom izmedju duha i materije. (Veb.) (AV 1859:99)
>
> [–] (AV 1871:161)

> Kada ja k njemu dodjem, on će se biti već zaputio. (Veb.) (AV 1859:99)
>
> Kada ja k njemu dodjem, on će se biti već zaputio. [–] (AV 1871:161)

Naprotiv primjeri sa »V.« dodani su u dijelu o heksametru (AV 1871:213–214), o kojemu je Veber 1864. godine napisao rad, pa vjerojatno taj rad iskoristio za *Slovnicu*.

Bogoslav Šulek (1816–1895) vrelo je triju primjera u *Slovnici* (AV 1871:161, 169, 177).

Ostaje nam još petnaest vrela s jednim citatom. Neka su zapisana razrješivom kraticom, neka nisu. Popisat ćemo svaku zasebno sa stranicom u AV 1871.

»Ranji.« je (AV 1871:221) pouzdano Dinko Ranjina (1536–1607); posrijedi je prva kitica pjesme »U hvalu pastirah«, kako ju daje *Ilirska čitanka* (IČ 1856:89).

»Kat.« je (AV 1871:214) pouzdano Matija Petar Katančić (1750–1825); primjer je iz djela *Fructus auctumnales*, upotrijebljen za opis pentametra, preuzet iz *Ilirske čitanke* (IČ 1856:513), u *Skladnji* je kratica bila »Katan.« (AV 1859:178).

»Něm.« je (AV 1871:147–148) pouzdano Antun Nemčić (1813–1849); primjer je iz njegovih *Putositnica*, objavljenih 1845. godine, prilagođen je prema *Ilirskoj čitanci* (IČ 1860:190):

> Samo dvoje ima, što čověk ovdě nemože činiti: stajati naime na městu, ili tèrčati. (IČ 1860:190)
>
> Samo dvoje ima, što čověk u Mlětcih nemože činiti: stajati naime na městu, ili tèrčati. Něm. (AV 1871:147–148)

»Bot.« je (AV 1871:165) pouzdano Luka Botić (1830–1863); pomaže nam kratica u *Skladnji*, koja je »Bot. Pobr.« (AV 1859:105), posrijedi je epsko djelo *Pobratimstvo*, primjer je preuzet iz *Ilirske čitanke* (IČ 1860:444).

»Daničić« je (AV 1871:147) Đuro Daničić (1825–1882).

»Ilijašević« je (AV 1871:214) vjerojatno Stjepan Ilijašević (1814–1903).

»Dem.« je (AV 1871:214) vjerojatno Dimitrija Demeter (1811–1872).

»Obrad.« bi (AV 1871:139) mogao biti Dositej Obradović (1739–1811); primjer je dodan u opisu značenja prijedloga *za*, u *Skladnji* ga nema (usp. AV 1859:69).

»Pr. st. i n. z.« (AV 1871:103) vjerojatno su *Pripovijetke iz starog i novog zakona*, koje smo već sreli kod Babukića, kratica je 1859. godine bila »Prip. st. i nov. zak.« (AV 1859:45).

»Nauk kr.« (AV 1871:127) vjerojatno je neko izdanje *Nauka krstjanskoga*; primjer je dodan za opis prijedloga *vrh* (*vèrh*), 1859. godine nije ga bilo (usp. AV 1859:53).

»Gj.« (AV 1871:141) ne umijemo razriješiti; primjer je (*Proteče daleče tja dodno haljine*) dodan u opis prijedloga složenih sa *dno*, kojega 1859. nije bilo (usp. AV 1859:71).

»Zor.« (AV 1871:102) ne umijemo razriješiti; primjer je (*Zašto mu se neda što ga ide?*) dodan u opis akuzativa, 1859. godine nije ga bilo (usp. AV 1859:18–20).

»Molnar.« (AV 1871:214) ne umijemo razriješiti; posrijedi je četverostih o Ateni, Rimu i muzama, 1859. godine nije ga bilo.

»Mil.« (AV 1871:121) ne umijemo razriješiti. Možda je riječ o Simi Milutinoviću Sarajliji (1791–1847). Primjer glasi *Mletčići su postavili vojsku duž sve Cèrne gore* i dodan je opisu prijedloga *duž*, 1859. godine nije ga bilo (usp. AV 1859:48), a nema ga ni Budmani (PB:184). Da ipak nije riječ o Milutinoviću, govori nam sljedeća kratica.

»Milj.« (AV 1871:167) ne umijemo razriješiti. Tematika je primjera ista kao kod »Mil.«: *Da nas nebude izdalo neko kopile s Maliskije, bog i duša, okitismo turskimi glavami cělo kèršno Cetinje*. Primjer je dodan u opis potencijala, 1859. godine nije ga bilo (usp. AV 1859:110).

Kao kod Babukića i Budmanija podatke kojima raspolažemo dat ćemo tablično:

Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864)	337
Narodna	314
Stanko Vraz (1810–1851)	93
Ivan Trnski (1819–1910)	84
Ivan Mažuranić (1814–1890)	55
Matija Mažuranić (1817–1881)	38
Ivan Gundulić (1589–1638)	23
Antun Mažuranić (1805–1888)	19
Fran Kurelac (1811–1874)	13
Mijat Stojanović (1818–1881)	13
Andrija Kačić Miošić (1704–1760)	6
Mirko Bogović (1816–1893)	4
Adolfo Veber (1825–1889)	4
Bogoslav Šulek (1816–1895)	3
Dinko Ranjina (1536–1607)	1

Matija Petar Katančić (1750–1825)	1
Dositej Obradović (1739–1811)	1
Dimitrija Demeter (1811–1872)	1
Antun Nemčić (1813–1849)	1
Stjepan Ilijašević (1814–1903)	1
Đuro Daničić (1825–1882)	1
Luka Botić (1830–1863)	1
Pripovijetke iz starog i novog zakona (Đuro Daničić)	1
Nauka krstjanski	1
Gj.	1
Zor.	1
Molnar.	1
Mil.	1
Milj.	1
Σ	1021

Dakle riječ je o impozantnu 1021 potpisanu primjeru. Nepotpisanih primjera također je mnogo. I potpisane i nepotpisane resi suvremenost, svakodnevnost, primjerice:

> Za jednu pěsmu o bakčisarajskom vodometu platio je Puškinu knjigar učenice 3000 rubaljah. (AV 1871:140)
>
> Pokraj Save prostiru se mnoge močvare. (AV 1871:142)
>
> Dodjem u Zagreb i posětim prijatelja. (AV 1871:174)

Kako se može primijetiti, prvi je primjer vjerojatno iz Ivana Trnskoga (ako je o Puškinu riječ, autor je Trnski), ali autor nije potpisan. Posrijedi su naravne rečenice svakodnevnoga civiliziranoga života, nisu primjeri iz pjesništva ni kulturnoga kruga koji zovemo narodnim, folklornim. Pisci poput Vuka Stefanovića Karadžića, Stanka Vraza, Ivana Trnskoga, Ivana Mažuranića i Mijata Stojanovića citiraju se ponajprije kao pisci, ne kao skupljači narodnoga blaga ni kao pjesnici; pjesničkih primjera ima, ali ne upadljivo mnogo.

Količina citata iz Vuka Stefanovića Karadžića hrvatskoj je filologiji bila poznata, ali nismo sigurni da ju je i pravo osvijestila. Vebera nitko neće smatrati vukovcem (Budmanija hoće), Veberova slovnica nosi hrvatsko ime (Budmanijeva srpsko-hrvatsko i ilirsko). Kako onda pristupiti činjenici da je Karadžić autor trećine Veberovih primjera (33%)? Ako je slovnica hrvatska, je li on hrvatski pisac? Je li hrvatska slovnica hrvatska samo po imenu ili i po korpusu? Ako se slovnica (VB 1854) i čitanka zovu ilirskom (IČ 1856, 1860), nije neobično ako u njoj bude i srpskih vrela (npr. Dositej

Obradović), no kako objasniti to da je u hrvatskoj slovnici koju je napisao ne-vukovac trećina primjera – Karadžićevih?[11] U sljedećem ćemo poglavlju vidjeti da je Maretić – kako je znano – Karadžića smatrao Ciceronom »hrvatskoga ili srpskoga jezika«. Nije li slično mislio i Veber, ako ga i nije nazvao »Ciceronom«, nego tek prvim među našim vrsnim piscima, kako je napisao u »Opazki« uz *Skladnju* (AV 1895)?

Od zaključaka koji iz tablice proizlaze još troje. Prvo, količina Veberu suvremenih proznih izvora. Od starijih pisaca češće je citiran samo Gundulić, a i on zapravo u završnome dijelu, koji obrađuje versifikaciju. Ranjina, Katančić i Kačić Miošić imaju tek po jedan primjer. Drugo, što se doduše iz tablice ne vidi, ali da ponovimo: Veber primjere bira pomno, oni su kratki, jednorečenični, prozni (nema nizanja četverostiha kao u Babukića) i suvremene motivike. Treće, narodna književnost ima svoje mjesto (≈ 30% potpisanih primjera), ali pisana autorska književnost prevladava. Sve to Vebera razlikuje od Budmanija i Maretića.

V. Tomo Maretić

Godine 1899. Tomo Maretić (1854–1938) objavio je veliku *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika* (TM 1899), koja zajedno s *Hrvatskim pravopisom* Ivana Broza iz 1892. i *Rječnikom hrvatskoga jezika* Ivana Broza i Franje Ivekovića iz 1901. godine označava prekretnicu koju hrvatska filologija obično zove pobjedom vukovaca. Za života će Maretić 1931. godine prirediti drugo izdanje (TM 1931), treće će 1963. godine prirediti Mate Hraste i Pavle Rogić.

Gramatika je proviđena »Predgovorom« s popisom uočenih pogrešaka te završnim popisom djela iz kojih je uzimana građa (TM 1899:I–VI, 700). Budući da su u Maretića stvari s korpusom vrela relativno čiste, držat ćemo se tih dvaju tekstova. U »Predgovoru« Maretić deklarira što je na stvari. Kaže da je posrijedi gramatika »pravilnoga današnjega književnog jezika«. Primijetimo tri pridjeva: *pravilan*, *današnji* i *književni*. I dalje:

> Ako sam htio, da ova knjiga bude onakova, kakova treba, morao sam građu za nju uzimati iz djela pisanijeh najboljim književnim jezikom. Svi ljudi, koji o toj stvari mogu pravo suditi, slažu se u tome, da je Vuk Stefanović Karadžić do danas prvi naš pisac, što se tiče pravilna i dobra jezika, da je on za književni naš jezik ono, što je Ciceron bio i jest za književni latinski jezik. Budući da o Vuku i ja ovo mislim, za to je trebalo, da iz njegovijeh djela

[11] Nismo neosjetljivi na duh razdoblja, primjerice na činjenicu da su u Subotićevoj srpskoj čitanci (1853) osim starih dubrovačkih pisaca navedeni i stari hvarski pisci, i stari slavonski pisci, i Andrija Kačić Miošić.

> saberem što potpuniju građu za ovu moju knjigu. Vuku se od svih drugih pisaca u pravilnosti književnoga jezika najviše približio Daničić; za to sam ja obilno upotrebio i ona Daničićeva djela, koja su za taj posao najzgodnija. Napokon sam upotrebio narodne umotvorine, što ih je na svijet izdao Vuk poznatom svojom vještinom, u kojoj ga nitko nije dostigao. Drugijeh izvora nijesam htio upotrebiti, jer ne bi dosta bilo uzeti samo još dva ili tri pisca, već mnogo više, a onda bi u knjizi mojoj bilo odviše citata i ona bi morala biti znatno veća. Osim toga sam uvjeren, da i ona tri pomenuta izvora sadržavaju u sebi obilnu građu. (TM 1899:I–II)

Sve rečeno, sve jasno. Što je i kako Karadžić u jeziku odsijecao, pokazao je Maretić u »Pristupu« (TM 1899:1–8), a što je i kako Maretić odsijecao, pokazali su svojim prikazima *Gramatike* Antun Radić (1899/1937a, 1899/1837b) i Vatroslav Jagić (1900/1848). Ti prikazi ostali su samo to, koliko god oštroumni bili, promijenilo se nije ništa.[12] Vuk Stefanović Karadžić – koji se i u Babukića, i u Budmanija, i u Vebera zove jednostavno Vuk, nitko drugi nema blaženičku povlasticu da ga se zove samo imenom – 35 godina poslije smrti zajedno s primjerima narodnih umotvorina biva posvećen, kanoniziran velikom gramatikom, koje će se dah na različite načine osjetiti do kraja 20. stoljeća.[13]

Vrela koja je Maretić za *Gramatiku* uzeo ova su (usp. TM 1899:700). Od Vuka Stefanovića Karadžića (1787–1864) to je 15 autorskih naslova (među njima dvije knjige gramatičkih i polemičkih spisa, dva predgovora skupljenim narodnim pjesmama, pet godišta zabavnika *Danica*, *Kovčežić*, *Miloš Obrenović*), to su prvo i drugo izdanje *Srpskoga rječnika*, prijevod *Novoga zavjeta* te šest knjiga sabranih narodnih umotvorina (četiri knjige narodnih pjesama, knjiga narodnih poslovica i knjiga narodnih pripovijedaka).

Od Đure Daničića (1825–1882) uzeo je Maretić 1899. godine pet autorskih knjiga (različite gramatike i korijeni u hrvatskom ili srpskom jeziku) te tri prijevoda (*Stari zavjet*, knjiga o službi u pravoslavnoj crkvi i *Istorija srpskoga naroda*). Sve su to naslovi objavljeni poslije 1818. godine, u tom smislu relativno suvremeni.

Popis vrela u drugome je izdanju proširen (usp. TM 1931:612–614). Ako smo dobro usporedili, popis djela Vuka St. Karadžića proširen je za tri naslova: *Žitije Đorđija Arsenijevića Emanuela*, dva Karadžićeva pisma te

[12] Nećemo biti ni prvi ni zadnji koji će podsjetiti na britke uvide Antuna Radića s mnogo krilatičkih misli. Radić kaže da jezik koji Maretić opisuje jednostavno nije hrvatski književni jezik; možda jest najbolji, ali nije hrvatski književni. Ili na drugome mjestu: »Što je današnja hrvatska književnost bez ilirske književnosti? Što je ilirska književnost bez Mažuranića? Što je Mažuranić bez Gundulića? Ništa. Disiecta membra« (1899/1937b:34).

[13] O tome smo pisali na drugom mjestu (usp. Marković 2023).

Priprava za istoriju svega svijeta radi djece u prijevodu Dimitrija Vladisavljevića, što ga je Karadžić pregledao i izdao.

Popis djela Đure Daničića znatno je proširen ovim naslovima: *Istorija oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika*, prijevod *Pripovijedaka iz staroga i novoga zavjeta* (nepotpisan prevodilac), desetak članaka u *Radu* i *Starinama* JAZU, nekoliko Daničićevih pisama, knjiga *Sitniji spisi*.

Od Milana Đ. Milićevića (1831–1908), srpskoga književnika, uzeti su *Pomeni o Daničiću* (u kojima su i neka Daničićeva pisma) te dvije knjige priča iz narodnoga života u Srbiji.

Od Milorada P. Šapčanina (1841–1895), srpskoga književnika, uzete su dvije knjige pripovijedaka.

Od Miće Ljubibratića Hercegovca (1839–1889) uzet je srpski prijevod *Kurana* iz 1895.

Od Natka Nodila (1834–1912), hrvatskoga povjesničara i političara, uzeta je knjiga *Historija srednjega vijeka za narod hrvatski i srpski*.

Od Franje Ivekovića (1834–1914), hrvatskoga pisca i leksikografa, uzeta je knjiga *Životi svetaca i svetica Božjih*.

Uzeta je knjiga narodnih pjesama bosanskih i hercegovačkih, što su ju u Osijeku 1858. godine izdali Ivan Franjo Jukić i Grgo Martić (pod imenom Ljubomir Hercegovac).

Uzeti su najzad *Rječnik hrvatskoga jezika* Franje Ivekovića i Ivana Broza te *Rječnik* JAZU, koliko je do 1931. godine bio dovršen; da podsjetimo, urednik mu je poslije Đure Daničića, Matije Valjavca i Pere Budmanija postao i do smrti ostao Tomo Maretić.

Zaključno možemo samo sabrati statistiku drugoga izdanja: u gramatici »hrvatskoga ili srpskoga« jezika koju je napisao Hrvat 1931. godine građu čine djela pet srpskih pisaca (Karadžić, Daničić, Milićević, Šapčanin, Ljubibratić) i dvaju hrvatskih pisaca (Nodilo, Iveković). K tomu tu su i dva rječnika u vukovskoj tradiciji (Ivekovićev i Brozov, Akademijin). Omjer srpskih autorskih knjiga prema hrvatskima jest nekoliko desetaka prema dvjema (Nodilova i Ivekovićeva). Narodna književnost srpska (i hrvatska), bosanska i hercegovačka zastupljena je obilno, sa sedam knjiga. Nemamo o ovome podataka, ali ne bi nas začudilo da takva ijekavska gramatika sa svim tim srpskim vrelima u Srbiji nije imala nikakva ozbiljna odjeka ni uporabnu vrijednost.[14] U Hrvatskoj je pak u njezinoj sjeni od

[14] Znamo da je Stojan Novaković 1894. i 1902. godine u Beogradu objavio dva izdanja svoje cjelokupne *Srpske gramatike*, dakako ekavske, prikupivši dijelove koje je dotad objavljivao.

1905. godine sve do Drugoga svjetskoga rata služila i školska gramatika Josipa Florschütza.

VI. Josip Florschütz

Premda je Tomo Maretić 1899. i 1901. objavio već dva izdanja školske inačice svoje gramatike, godine 1905. indoeuropeist Josip Florschütz (1864–1916) objavio je *Gramatiku hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*, koju ćemo prikazati u trećem izdanju iz 1916. godine, zadnjemu za autorova života (JF 1916). Gramatika će poslije dvaput mijenjati ime jezika u naslovu, šesto i sedmo izdanje bit će objavljeno 1941. i 1943. godine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, šesto s »Izpravkom« primjerâ (JF 1941).

Da je Florschütz sastavio školsku gramatiku dok je Maretićeva tu, samo po sebi govori da je htio nešto drugačiju gramatiku. Pišući o razlici prema Maretićevoj Sanda Ham napisala je u vezi s primjerima ovako: »Maretićeva je gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika oprimjerena iz uglavnom Karadžića i s ćiriličnim primjerima koji su uz bok latiničnima, a Florschützova je gramatika hrvatskoga jezika i s manje narodnih umotvorina, a više ili razgovornih primjera ili primjera iz različitih stilova Florschützu suvremenog jezika, i to samo latiničnih« (2006:168). To jest uglavnom točno, no primjera iz narodne književnosti, srpskih ustanka, Kraljevića Marka i kosovskoga ciklusa ipak je mnogo. Nažalost gramatika nema predgovora ni pogovora koji bi nam išta o tome rekli pa se moramo uzdati isključivo u pretragu listanjem.

Opći je dojam da je nejasno zašto Florschütz nije uložio više truda u skupljanje korpusa primjerâ, nego je mnoge očito uzeo od Maretića. Odatle upadljiv nesklad između *hrvatskoga* jezika u naslovu gramatike i razlikovanja Hrvata i Srba i njihova govora i pisma u prvome paragrafu »Pristupa« (JF 1916:I) s jedne strane te primjerâ s druge. Mislimo primjerice na ovo:

> Glavne rijeke Hrvatske jesu: Sava, Drava i Dunav. (JF 1916:XXXIII)
>
> Poslije Dunava ovo su najznatnije vode u našim krajevima: Sava, Drava, Drina i Morava. (JF 1916:189)

Oba primjera stoje u gramatici, a nije posve jasno koji bi to krajevi u drugome bili »naši krajevi«. Kad u Maretića nađemo »južne«, ili »jugoistočne«, ili »istočne krajeve«, ništa nas ne čudi jer sve su to Maretiću krajevi istoga jezika. U Florschütza ostaje nejasno po čemu je Morava u »našim krajevima«, tko smo to *mi* i što je to *naše*.

Pregled Florschützovih primjera možemo započeti i drugačije, primjerima koje u Maretića nikako nećemo naći. Takve bismo mogli podijeliti u nekoliko skupina. Prvu mogu činiti primjeri za koje je manje-više jasno da ih je mogao skovati pisac gramatike:

Ruža, kraljica cvijeća, veoma se cijeni. (JF 1916:133)

Mislim, da nema nikoga kod kuće. (JF 1916:155)

Nadam se, da ćete ozdraviti. (JF 1916:155)

Narod prije 500 godina nije govorio, kao mi danas što govorimo. (JF 1916:150)

Ako bi te Ivan štogod pitao, reci mu, da ne znaš. (JF 1916:165)

Da imam novaca, kupio bih kuću. (JF 1916:165)

Djeca, dok su mala, ne znaju ništa. (JF 1916:178)

Učimo zemljopis te matematiku. (JF 1916:202)

Dobro došli, mili gosti! (JF 1916:261)

Ovamo bi onda išli i primjeri koji spominju Hrvate, Hrvatsku, hrvatske krajeve:

Glavne rijeke Hrvatske jesu: Sava, Drava i Dunav. (JF 1916:XXXIII)

Rijeka Korana istječe iz Plitvičkih jezera. (JF 1916:133)

Hrvatska je vinom rodna. (JF 1916:134)

Mnogi Slavonci starinom su Bošnjaci. (JF 1916:135)

Narod je hrvatski dičan. (JF 1916:173)

Hrvati u davnini nijesu tako govorili, kao mi danas što govorimo. (JF 1916:177)

Tako isto nije dobro: Pripovijetke sakupljene u i oko Varaždina mjesto: u Varaždinu i oko njega. (JF 1916:207)

Ne valja: To sam kupio za u Zagrebu zaslužene novce, već treba reći: za novce zaslužene u Zagrebu. (JF 1916:207)

Zagreb leži s ove strane Save. (JF 1916:220)

Rodom sam Hrvat. (JF 1916:236)

Također primjeri u kojima se spominju osobe iz hrvatskoga 19. stoljeća, književne povijesti i iz doba narodnih vladara, upravo kralj Zvonimir (ako su iz nekoga konkretnoga vrela, ne znamo ga):

Govorimo o kralju Zvonimiru. (JF 1916:XVI)

Spjevao Petar Preradović. (JF 1916:XXXII)

Preradovićev Putnik je lijepa pjesma. (JF 1916:XXXII)

Gundulić, Palmotić, Đorđić i Kačić najznatniji su pjesnici dalmatinski. (JF 1916:XXXIII)

Osman je djelo Ivana Gundulića. (JF 1916:133)

Ban Mažuranić, veliki pjesnik hrvatski, rodio se godine 1814. (JF 1916:133)

Slavni naš glazbenik Lisinski umr'o je u velikoj bijedi. (JF 1916:133)

Hrvatska gospoda sakupila su se u Zadru i tu su očekivali dolazak mladog Ladislava. (JF 1916:137)

Poslije smrti kralja Zvonimira. (JF 1916:210)

Nikola Zrinski vrijedan je vječnoga spomena. (JF 1916:215)

Zvonimir se oženio Lepom, sestrom kralja Vladislava. (JF 1916:235)

Preradović pjeva: »Domovina kaka bila,/ Rođenom je sinku mila«. (JF 1916:240)

Drugu skupinu mogu činiti nelocirani citati iz autorske književnosti 19. stoljeća. Mi smo uspjeli prepoznati stihove Ivana Mažuranića i Petra II. Petrovića Njegoša:

Drugi pijetli u polju Cetinjskom (zapjevaše), a Novica pade na Cetinje. (Mažuranić, JF 1916:130)

Neka Osman zlobom diše. (Njegoš, JF 1916:XXI, 134)

Tek sokolu prvo perje nikne, on ne može više mirovati. (Njegoš, JF 1916:159)

Kojoj ovci svoje rune smeta, ondje nije ni ovce ni runa. (Njegoš, JF 1916:226)

Treću skupinu činili bi također nelocirani citati, ali iz književnopovijesnih tekstova:

Veliki napori Kolláru narušiše zdravlje, tako da je dugo bolovao od pluće. (JF 1916:162)

I ako je Turgenjev malo tendenciozan, ali je njegova tendencija prikrita. (JF 1916:166)

To se vidi iz ovoga prvog književnog rada njegova. (JF 1916:174)

Porodice Montekâ i Kapuletâ razdvaja (= razdvajaše) krvno neprijateljstvo. Jednom zgodom dolazi (= dođe) Romeo u palaču Kapuletovu i tu se zaljubljuje (= zaljubi) u Juliju. (JF 1916:242)

Prvim dvama uspjeli smo ući u trag, napisali su ih filolozi slavisti: to su malko prilagođene rečenice iz Maretićeve *Čitanke iz slavenskih i madžarske književnosti* iz 1896. godine, prvu je u članku »Prijegled češke književnosti« napisao Stjepan Bosanac (usp. TM 1896:13), drugu je u članku »Prijegled ruske književnosti« napisao Antun Radić (usp. TM 1896:363).[15]

I tu negdje nemaretićevski primjeri u Florschütza posustaju. Simboličan prijelaz u maretićevske možemo prikazati na egzemplarima za sintaksu

[15] Primjer s Turgenjevom primijetila je i Ham (2006:168); jedan je od onih za koje je jasno da nisu iz narodne književnosti.

genitiva. Tu ćemo naći sasma veberovske primjere poput ovih, pisanih doduše petitom:

Djela Trnskoga (ne: Trnskijeva) (JF 1916:210)

Trg Zrinskoga (ne: Zrinskijev) (JF 1916:210)

To je bilo u vrijeme Tomislava (ne: Tomislavljevo), prvoga kralja hrvatskoga. (JF 1916:210)

No među udarnim primjerima naći ćemo ove:

Oranje Kraljevića Marka (JF 1916:210)

Zidanje Ravanice (JF 1916:211)

Udaja sestre Dušanove (JF 1916:211)

Dvojimo u njihovu vezu s hrvatskom kulturom, no unatoč tomu *oranje Kraljevića Marka* i *zidanje Ravanice* ili *Skadra* činjenica su hrvatskoga jezikoslovlja od Maretića preko Katičićevih *Osnovnih pojmova suvremene lingvističke teorije* iz 1967. godine sve do inačice *oranje ledine* u Katičićevoj *Sintaksi* iz 2002. godine (v. Marković 2023).

Tako dođosmo do nebrojenih Florschützovih primjera s Kraljevićem Markom, kosovskim bojem i ostalom motivikom narodne epike, dat ćemo samo izbor:

To je šarac [*sic!*, malo početno slovo] Kraljevića Marka. (JF 1916:XVI)

Vojska se primiče Kosovu. (JF 1916:XVI)

Pobratime Kraljeviću Marko! (JF 1916:XVI)

Uranila Kosovka djevojka. (JF 1916:132)

Uze glavu svetoga Lazara. (JF 1916:133)

Tu su Srbi carstvo izgubili. (JF 1916:135)

Niti grmi, niť se zemlja trese, niť udara more u bregove. (JF 1916:143)

Kažu, da je Marko Kraljević živio u vrijeme kneza Lazara. (JF 1916:155)

Kad Vukašin izgubi život, onda stupi na prijestol srpski knez Lazar. (JF 1916:159)

Istom kneže naredio vojsku, na Kosovo udariše Turci. (JF 1916:159)

Dosadio studenu kamenu, a nekmoli caru Sulejmanu. (JF 1916:162)

Ako bi se zametnula kavga, teško onom, tko j' najbliže Marku. (JF 1916:165)[16]

Što bi dao onome, koji bi ti živa kazao Marka? (JF 1916:166)

Bud' mi zakla konja na livadi, zašť mi zakla čedo u kolijevci? (JF 1916:166)

Idem, care, u Kosovo ravno za krst časni krvcu prolijevati. (JF 1916:170)

Musu bijela pjena popanula, Kraljevića bijela i krvava. (JF 1916:172)

[16] Taj primjer pogodbene rečenice imaju i Maretić 1899. i Katičić 2002. godine (v. Marković 2023).

Srdit Marko jezdi niz Kosovo. (JF 1916:182, 201)

Teško Turkom (= Turcima) trgujući s Markom. (JF 1916:224, 260)

Ode pravo ka Prilipu gradu. Eto k meni pobratima Marka. (JF 1916:224)

Pade Marku na um topuzina. (JF 1916:229)

Car Lazare sjede za večeru. (JF 1916:232)

On ne smjede poći na Kosovo za krst časni krvcu prolijevati i za svoju vjeru umirati. (JF 1916:232)

I pogleda poljem Kosovijem. (JF 1916:237)

Idem, care, u Kosovo ravno za krst časni krvcu prolijevati. (JF 1916:258)

Vidjeli smo gore nešto primjera iz hrvatske povijesti. Primjerâ iz srpske povijesti zapravo je više. Jedni su iz srednjovjekovlja, drugi iz doba srpskih ustanaka (imaju li vrelo, ne znamo, ali ne bi nas čudilo da su preuzeti ili skovani prema Karadžićevim spisima o bunama na dahije):

Vojvode se zakunu Kara-Đorđiju, da će mu biti vjerni. (JF 1916:137)

Jakov Nenadović i Milan Obrenović opkole Užice. (JF 1916:145)

Bojao se, da ga Kara-Đorđe ondje ne bi ostavio za upravitelja. (JF 1916:164)

Turci poruče Crnome Đorđu, da pošalje nekolika čovjeka u Carigrad. (JF 1916:192)

Udaja sestre Dušanove (JF 1916:211)

Pomogoše Dečanskome protiv Milutina. (JF 1916:226)

U miraz s Jelisavetom dopade mu Bosna. (JF 1916:227)

Postane arhiepiskop pod imenom Sava. (JF 1916:238)

Miloš je Turke tako opkolio i stijesnio, da su se sutradan predali i položili oružje. (JF 1916:247)

Miloš se ne htjede predati, premda su mu Turci bili mater zarobili. (JF 1916:248)

Zdrav da si mi, vojvoda Milošu! (JF 1916:255)

Crni Đorđe primjer je i za nadimak, i to prvonavedeni, poslije njega slijede *Ivan Grozni*, *Petar Veliki* i tek na četvrtome mjestu Florschützov car – *Franjo Josip Prvi* (JF 1916:132).

Ako se svemu tomu dodaju još dvije veće skupine Florschützovih primjera, jedna s biblijskim i religioznim motivima, primjerice:

Solomun reče: »Strah je Božji početak mudrosti«. (JF 1916:XXIX)

Ljubi Gospodina Boga svojega svim srcem svojim. (JF 1916:135)

San je laža, a Bog je istina. (JF 1916:136, 143)

Gdje se Bog moli, tu je blagoslova. (JF 1916:159)

Molit ćemo Boga istinoga, nek nam dade ključe od nebesa. (JF 1916:163)

Tko se ljudi ne stidi, ni Boga se ne boji. (JF 1916:175)

Ne možete služiti Bogu i bogatstvu. (JF 1916:193)

dok drugu čine narodne poslovice i uzrečice, primjerice:

Dvaput mjeri, trećom kroj. (JF 1916:135)

Vol se veže za rogove, a čovjek za jezik. (JF 1916:147, 232)

Kad mačka kod kuće nije, onda se miši vesele. (JF 1916:158)

Gdje velika zvona zvone, tu se mala ne čuju. (JF 1916:158)

Zdrav bolesnu ne vjeruje. (JF 1916:181)

Zrno do zrna, eto pogača; kaplja po kaplja, eto Morača. (JF 1916:207)

Voda svašto opere do pogana jezika. (JF 1916:240)

dobivamo sliku korpusa Florschützove gramatike, koja od Budmanijeve i Maretićeve odmiče, ali ne znatno. Negdje pri samu kraju gramatike zabilježili smo ova dva primjera:

Pišući ovako narodnim jezikom ostat ćeš dovijeka prostonarodni spisatelj. (JF 1916:259)

Gospodin Matić uzevši jedno s drugim govori pravo. (JF 1916:259)

Ne znamo imaju li vrelo, zvuče kao da bi odnekle mogli biti preuzeti. Kako bilo, prvi od dvaju jedno je od 92 mjesta koja su kao suspektna navedena u »Izpravku« u izdanju Florschützove gramatike iz 1941. godine (JF 1941:III–VI, umetnuti letak). Za ta 92 mjesta dan je naputak da riječ, rečenicu ili rečenice valja precrtati, kadšto je navedeno i što valja staviti kao nadomjestak. »Izpravkom« je ispravljena pokoja slagarska greška, ali veći dio naputaka tiče se brisanja tvrdnji ili primjera koji su se cenzorima iz 1941. godine učinili nehrvatskima. Tako su nastradala imena poput *Radoje*, *Danilo*, *Đorđe*, *Aleksa*, *Miloš*, dano je da se precrtaju ili zamijene primjeri s *Kraljevićem Markom*, *Kosovkom djevojkom*, sa srpskim vojvodama, *Moravu* je zamijenila *Una*, dano je da se izbriše *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (JF 1916:202) i da se metne *Kupi čitanku ili računicu*, dano je da se precrtaju genitivi *oranje Kraljevića Marka*, *zidanje Ravanice* i *Udaja sestre Dušanove*, potom *arhiepiskop Sava*, primjer s *Beogradom*, biblijski primjer u kojemu se spominju *Jevreji* i sve tako dalje.

Cenzorsko oko 1941. godine nije bilo savršeno oštro, usporedba izdanja iz 1916. i 1941. godine kaže da je bilo još primjera koji bi se mogli mijenjati, primjerice crnogorska rijeka *Morača* ostala je i 1941. – *Morača* (JF 1941:207). Može biti da su pojedini primjeri izmijenjeni u izdanjima objavljenima u međuvremenu, jer izmjena je bilo i u hrvatskim primjerima, ne posve jasnih. Tako primjerice već u »Pristupu« dvaju izdanja imamo nejasnu nam promjenu u primjerima za lokativ (naše isticanje, dodat ćemo i kako je u izdanju iz 1921. godine):

Govorimo **o kralju Zvonimiru.** (JF 1916:XVI)

Govorimo **o kralju Zvonimiru.** (JF 1921:XVI)

Govorimo **o kralju Tomislavu.** (JF 1941:XVI)

Zašto je tu i kad Zvonimir zamijenjen Tomislavom, a na drugome mjestu nije, ne znamo:

Poslije smrti **kralja Zvonimira** (= pošto umrije **kralj Zvonimir**). (JF 1916:210)

Poslije smrti **kralja Zvonimira** (= pošto umrije **kralj Zvonimir**). (JF 1921:210)

Poslije smrti **kralja Zvonimira** (= pošto umrije **kralj Zvonimir**). (JF 1941:210)

U svojem pregledu stigosmo do Drugoga svjetskoga rata, nakon kojega će nastupiti nova država i nove školske gramatike s novim (i nekim starim) vrelima primjera.

VII. Ivan Brabec, Mate Hraste i Sreten Živković

U novoj Jugoslaviji nastala je nova srednjoškolska gramatika – 1952. godine Ivan Brabec (1907–1985), Mate Hraste (1897–1970) i Sreten Živković (1895–1975) objavili su *Gramatiku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (BHŽ 1952), prema boji kasnijih izdanja znanu kao »Zelena«. Mnogi su poslijeratni naraštaji gimnazijalaca hrvatski učili prema toj staromodnoj, ali vrlo solidnoj školskoj gramatici.[17] *Gramatika* će 1961. godine u svojemu četvrtom izdanju biti prerađena i usklađena s novim, tzv. novosadskim pravopisom i dobiti drugo naslovno ime jezika – hrvatskosrpski (BHŽ 1961). Tako će izlaziti do devetog izdanja 1970. godine.

U »Predgovoru« pisci nabrajaju kojim su se pomagalima služili: ponajviše drugim izdanjem Maretićeve gramatike, drugim školskim gramatikama poput Florschützove, Musulinove, Belićeve, izvanškolskima poput Leksienove, Rešetarove te Broz-Ivekovićevim *Rječnikom*.

Vrela za primjere nisu pobrojena niti je primjerima pridruženo vrelo, pa će nam pristup ovoj gramatici biti motivski. Malu broju primjera može se utvrditi književno vrelo, ostali su primjeri suvremeni na drastičan način – odražavaju novu stvarnost bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije u novoj socijalističkoj državi, svježih rana nedavna rata. Gramatika je upravo zasićena primjerima za novodobno kondicioniranje mladeži. Premda ćemo se uglavnom držati primjera danih u »Sintaksi« (BHŽ 1952:165–240), zasićenost o kojoj govorimo može se primijetiti na početku poglavlja o glagolima u »Morfologiji«:

[17] Fakultetska nastava hrvatskoga jezika 1950-ih, 1960-ih i 1970-ih također se napajala na toj gramatici; Ljudevit Jonke, prvi nastavnik suvremenoga hrvatskoga, bio je i jedan od njezinih recenzenata (usp. Marković 2023).

Naš narod izgrađuje socijalizam. (BHŽ 1952:89)

Narodne vlasti uvijek su pohvalile i nagradile udarnike. (BHŽ 1952:89)

Donio sam prelaznu zastavicu. (BHŽ 1952:89)

Borci su prenoćili u našem selu pa su ujutro preplivali rijeku. (BHŽ 1952:89)

Seljak je jučer orao svoju njivu. (BHŽ 1952:89)

Govornik će govoriti o izgradnji socijalizma u našoj zemlji. (BHŽ 1952:89)

Naši neprijatelji izmišljaju o nama svakakve neistine. (BHŽ 1952:89)

To je ukratko izvanjezični svijet posredovan Brabčevom, Hrastinom i Živkovićevom gramatikom: izgradnja socijalizma, radnici i seljaci, udarnici i prelazne udarničke zastavice, evokacija ratnih strahota i junaštava, vanjski i unutarnji neprijatelj koji vreba.

Književna vrela koja se relativno lako prepoznaju ova su, sva lektirna: *Smrt Smail-age Čengića* (1846) Ivana Mažuranića, *Seljačka buna* (1877) Augusta Šenoe, *Alkar* (1908) Dinka Šimunovića, *Veli Jože* (1907–1908) i *Pastir Loda* (1938–1939) Vladimira Nazora, a dodati im se mogu primjeri iz narodne književnosti, o Kraljeviću Marku i ostalim junacima kosovskoga ciklusa. Evo nešto primjera s našim oznakama vrelâ u zagradi:

Smail-aga krvav harač kupi po Gackomu i okolo njega. (*Smail-aga*, BHŽ 1952:126)

Gubec probesjedio glasno, da se orilo preko seljačkih glava. (*Seljačka buna*, BHŽ 1952:127, 182)

Rašica spusti alku i pozdravi kopljem vlasti. (*Alkar*, BHŽ 1952:173)

Koji momak nije za to, ne može ni da trči alku. (*Alkar*, BHŽ 1952:177)

Sada se zagledaju niz užareno polje, kao da vide ispred sebe sjajnu povorku lijepih alkara na čilim konjima. (*Alkar*, BHŽ 1952:179)

Svaki od alkara držao je bojno koplje gledajući ozbiljno i oštro. (*Alkar*, BHŽ 1952:187)

Bojali su se, da Rašica ne će dobiti alku i – što je još gore – da će ga baciti vatreni Arap. (*Alkar*, BHŽ 1952:188)

Pa kad bi negdje među brdima začuo otegnutu junačku pjesmu… (*Alkar*, BHŽ 1952:188)

Ljeti će Jože spavati u šumoru klasja, u žuborenju vode i u šuštanju jablana. (*Jože*, BHŽ 1952:171)

Jože izbulji oči na ovčara, kanda će ga progutati. (*Jože*, BHŽ 1952:180)

Što više nestaje kopna, to je Joži teže. (*Jože*, BHŽ 1952:180)

Jožu su toliko mazili, da su se građani srdili uvelike. (*Jože*, BHŽ 1952:183)

Je li istina, da ste Velom Joži i vi onako rabotali? (*Jože*, BHŽ 1952:204)

Loda ranjeniku postavi granja i šušnja ispod glave. (*Loda*, BHŽ 1952:198)

> Loda izvuče iz džepa hartiju misleći, da je pismo majci. (*Loda*, BHŽ 1952:203)
>
> Srdit Marko jezdi niz Kosovo. (Narodna, BHŽ 1952:169)
>
> Ili grmi, il se zemlja trese. (Narodna, BHŽ 1952:175)
>
> Nije mene care opravio, da ja pijem po Ledanu vino. (Narodna, BHŽ 1952:183)
>
> Što bi dao onome junaku, koji bi ti živa kazao Marka? (Narodna, BHŽ 1952:185)
>
> Kazuju, da se Kraljeviću Marku Šarac zaglibio u nekakvoj bari i da su obojica propali. (Narodna, BHŽ 1952:192)
>
> Jedno bješe od Prilepa Marko. (Narodna, BHŽ 1952:200)
>
> Car po Marka opravio sluge. (Narodna, BHŽ 1952:208)
>
> Car Lazare sjede za večeru. (Narodna, BHŽ 1952:209)
>
> Miloš ubi za Lazu Murata, Al' ga dobro Miloš prituče. (Narodna, BHŽ 1952:210)
>
> Veli njemu Starina Novače: (Narodna, BHŽ 1952:211)
>
> Skadar na Bojani (Narodna, BHŽ 1952:211)
>
> Ta od Šarca boljeg konja nema, niť nada mnom boljeg junaka. (Narodna, BHŽ 1952:216)
>
> Uze ruku Jugovića majka. (Narodna, BHŽ 1952:217)
>
> Skoči Vuče opremat kulaša, A Jakšići narede djevojku. (Narodna, BHŽ 1952:220)
>
> Kada bješe bojak biti s Turci, Gdje si, pobro Kraljeviću Marko? (Narodna, BHŽ 1952:235)

Ovamo bi išli i primjeri poput *Boj ne bije svijetlo oružje, već boj bije srce u junaka* (BHŽ 1952:174), za koji se više i ne zna je li Njegošev ili narodni, te narodne poslovice poput *Tko se dima ne nadimi, taj se ognja ne nagrija* (BHŽ 1952:177).

U izmišljenim, skovanim primjerima pojavljuju se još ovi književnici: Ivan Goran Kovačić (BHŽ 1952:168, 195, 218), August Šenoa (BHŽ 1952:171, 196), *Balade Petrice Kerempuha* Miroslava Krleže (BHŽ 1952:194), Marko Marulić (BHŽ 1952:195), Ivan Mažuranić (BHŽ 1952:197), Ljudevit Gaj (BHŽ 1952:206, 207, 213), Antun Vramec (BHŽ 1952:213), Branko Ćopić (BHŽ 1952:230). Saznajemo da je Konstantin preveo knjige na slavenski jezik (BHŽ 1952:207) te da su francuski kraljevi prisezali na glagoljsko evanđelje:

> Na staro glagoljsko evanđelje zaklinjali su se francuski kraljevi pri krunjenju. (BHŽ 1952:213)

Kraljević Marko dobio je svoj suvremeni ekvivalent u svojedobno čuvenome, danas zaboravljenome hrvatskom antifašistu Marku Oreškoviću (1896–1941); Marko u primjerima sad je kraljević, sad je drug i borac protiv okupatora, sad nije jasno koji je od dvojice:

Marko Orešković borio se od prvih dana okupacije. (BHŽ 1952:170)

Ode Marko ka gradskim vratima. (BHŽ 1952:204)

Četnici nam ubiše junaka, hrabrog borca Orešković – Marka. (BHŽ 1952:204)

Boljelo nas srce za drugom Markom. (BHŽ 1952:205)

Marko pije uz ramazan vino. (BHŽ 1952:209)

Odsad više nema svadbarine, Marko za sve svadbarinu plati. (BHŽ 1952:210)

Otkad Marko u grobnici leži, naše srce za osvetom teži. (BHŽ 1952:218)

Marko se borio protiv nepravde. (BHŽ 1952:225)

Tu lijepo vidimo kako se junaci narodne književnosti pretapaju u junake novoga doba, narodna književnost u suvremenost. Stvari su s Josipom Brozom eksplicitnije; osim što je prvonaveden kao primjer osobnog imena, spominje se i u »Sintaksi«:

Josip Broz Tito, Ivan Mažuranić, Petar Petrović Njegoš, Karlo Veliki, Šćepan Mali, Kraljević Marko, Hajduk Veljko (BHŽ 1952:37)

Druže Tito, mi ti se kunemo, da sa tvoga puta ne skrećemo. (BHŽ 1952:199)

Onda zagrmješe poklici voljenom Maršalu. (BHŽ 1952:203)

Lijepo ti je druga Tita kolo. (BHŽ 1952:203)

Druga Tita mi hoćemo za maršala našega. (BHŽ 1952:210)

U četvrtome izdanju *Gramatike* pojavit će se i dodatni primjeri, kojih u prvome nema:

Drug Tito rekao je pionirima: »Vaša je prva dužnost učiti«. (BHŽ 1961:192)

Tito ošinu konja i neman pregazi. (BHŽ 1961:200)

Komunisti i Komunistička partija veličaju se u prvom izdanju u ovim primjerima:

Da živi KPJ (BHŽ 1952:127)

Trgom odjekivahu usklici Partiji. (BHŽ 1952:168)

Komunisti vole svoju domovinu. (BHŽ 1952:204)

Od partijske konferencije prošlo je nedjelju dana. (BHŽ 1952:205)

Fašisti su mnoge komuniste na muke metali. (BHŽ 1952:207)

Naši narodi podigli su se na poziv Komunističke partije. (BHŽ 1952:207)

1941. otišli su naši komunisti u šumu. (BHŽ 1952:208)

Mi komunisti vjerujemo u sjajnu budućnost čovječanstva. (BHŽ 1952:209)

Odajemo počast njegovu junaštvu: trpjeti strašne muke, ne kazati nijedne riječi, samo da se čuva Partija. (BHŽ 1952:236)

Živjela Komunistička partija! Živio CK KPJ! (BHŽ 1952:239)

Socijalizam u ovima:

Naš narod izgrađuje socijalizam. (BHŽ 1952:89)

Govornik će govoriti o izgradnji socijalizma u našoj zemlji. (BHŽ 1952:89)

Radni narod izgrađuje socijalizam. (BHŽ 1952:167)

Ma da nas napadaju, mi ćemo u našoj zemlji izgraditi socijalizam. (BHŽ 1952:185)

Naši rudari započeli su veliko takmičenje razumijevajući značenje izgradnje socijalizma. (BHŽ 1952:187)

Jugoslaveni izgrađuju socijalizam. (BHŽ 1952:196)

Izgradit ćemo socijalizam kod svih zapreka. (BHŽ 1952:200)

Naši narodi idu velikom i svijetlom cilju – socijalizmu. (BHŽ 1952:203)

U socijalizmu državom vlada narod. (BHŽ 1952:214)

Kad ne bismo imali toliko neprijatelja, ostvarili bismo socijalizam s manje žrtava. (BHŽ 1952:232)

U veliku broju primjera jasno je iskazan napredak radnika i seljaka »naših naroda«, proletera i zadrugara u izgradnji svijetle budućnosti, u prevladavanju mračne agrarne prošlosti, u poštenoj raspodjeli dobara i sredstava za proizvodnju, kadšto ako ne s bizarnim, onda svakako s pamtljivim motivima traktora, ugljena i crne metalurgije:

»Proleteri svih zemalja, ujedinite se!« naša je parola. (BHŽ 1952:165)

Razvila se borba za štednju, za bolju organizaciju rada i za pravilan odnos prema narodnoj imovini. (BHŽ 1952:171)

Neradnika ne volimo, dok marljive drugove pohvaljujemo. (BHŽ 1952:174)

Započeli smo obnovu zemlje, kad smo pobijedili neprijatelja. (BHŽ 1952:176)

Radnici obećavaju, da će unaprijediti proizvodnju. (BHŽ 1952:179)

Crna metalurgija dat će 1951. pet puta više željeza, negoli smo ga imali 1939. (BHŽ 1952:180)

Gdje su donedavno bila pusta polja, izrasle su nove tvornice. (BHŽ 1952:180)

Podizat ćemo termocentrale, jer imamo mnogo ugljena. (BHŽ 1952:182)

Sada se vrši koncentracija strojeva u novoj tkaonici, čime će se znatno smanjiti troškovi proizvodnje. (BHŽ 1952:188)

Moja braća i ja stupili smo proljetos u radnu zadrugu. (BHŽ 1952:191)

Seljak i radnik udružuju se, da izgrade bolji svijet. (BHŽ 1952:193)

Ralo i motika postadoše u staroj Jugoslaviji simbolom našeg robovanja. (BHŽ 1952:196)

Koliko je tvornica podignuto u Jugoslaviji! (BHŽ 1952:198)

Kada dođeš iza sela, vidjet ćeš zadružnu pšenicu. (BHŽ 1952:199)

Što će nam konji kod ovakvih traktora. (BHŽ 1952:200)

Industrijalizacija stoji naše narode velikih napora. (BHŽ 1952:205)

Traktori, koje je izradila naša tvornica, vrijede silne novce. (BHŽ 1952:205)

Često sanjamo o divnoj budućnosti naših naroda. (BHŽ 1952:208)

Industrijalizirati i elektrificirati zemlju, to je glavni cilj Petogodišnjega plana. (BHŽ 1952:236)

Bivša Jugoslavija bila je agrarna država. (BHŽ 1952:238)

Dovršene prije roka, nove tvornice dokazuju sposobnost i patriotizam naših ljudi. (BHŽ 1952:240)

Naveli smo dvadesetak primjera, a pribilježenih imamo još barem dvaput toliko, takvim je primjerima gramatika zasićena. Omladinci u izgradnji bolje budućnosti imaju svoju jasnu ulogu – učiti i raditi, graditi pruge, ne odavati se nekulturnoj razonodi:

Omladina je gradila pruge. (BHŽ 1952:169)

Mi se ponosimo omladinom. (BHŽ 1952:169)

Omladinske radne brigade sagradile su mnoge pruge. (BHŽ 1952:170)

Kamen dobivamo iz novih, omladinskih kamenoloma. (BHŽ 1952:171)

Omladinac ne spava previše i ne gubi vrijeme. (BHŽ 1952:171)

Volim omladinca, u čijem srcu gori ljubav prema narodu. (BHŽ 1952:178)

Omladinske pruge, to moramo istaći, jesu divan primjer svijesti mlade generacije. (BHŽ 1952:188)

Na izgradnji pruge radilo je najviše omladinaca iz Hrvatske. (BHŽ 1952:192)

Na kongresu se skupilo omladine iz svih krajeva. (BHŽ 1952:198)

Što je omladine bilo na radu! (BHŽ 1952:198)

Omladino zemlje ove, zbijajmo se u redove, zbijajmo se drug do druga! (BHŽ 1952:199)

Naši omladinci ne treba da mare za nekulturne razonode. (BHŽ 1952:210)

Učiti, naoružati se čvrstim znanjem – to je prva i najveća dužnost svakoga našeg omladinca i omladinke. (BHŽ 1952:235)

Ništa od svega toga ne bi bilo moguće bez junačkoga narodnooslobodilačkog otpora protiv fašizma, okupatora i »domaćih izdajnika«, čemu je posvećeno izrazito mnogo primjera; prikaz ćemo im svesti na razumnu mjeru pa ovdje dati izbor od barem šezdesetak pribilježenih:

Partizani iz Bjelopolja zajedno s četama Stanka Opsenice gone Talijane do u samu Korenicu. (BHŽ 1952:125)

Osmoga svibnja stiže radosna vijest, da je Zagreb oslobođen. (BHŽ 1952:127)

Herojski Split ustade protiv okupatora. (BHŽ 1952:167)

Peta ofenziva bila je najteža. (BHŽ 1952:167)

Istra zove partizane sopelama od gvožđa i rogovima od željeza. (BHŽ 1952:167)

Zajednička borba bila je izraz jedinstva svijesnih [*sic!*] Srba i Hrvata. (BHŽ 1952:167)

Partizanski junaci ne će se zaboraviti, dokle god s Kozare teku izvori. (BHŽ 1952:181)

Borci će preko Neretve, čim posljednji ranjenik prođe. (BHŽ 1952:181)

Ako poginem, majko Stojanka, mene će okajati majka Kozara. (BHŽ 1952:183)

Mi koruški Slovenci stekli smo pravo na istinsku slobodu boreći se za pobjedu nad fašizmom. (BHŽ 1952:187)

U najtežim trenucima bili su partizani uvjereni, da će izdržati borbu, da će neprijatelja pobijediti i da će ostvariti svoje ideale. (BHŽ 1952:189)

Milijun sedam stotina tisuća Jugoslavena poginulo je od okupacije. (BHŽ 1952:192)

Ustaše su Dalmaciju prodale tuđinu. (BHŽ 1952:203)

O čvrstinu naših naroda razbili su se crni planovi okupatora. (BHŽ 1952:208)

Sav je Zagreb izišao pred partizane. (BHŽ 1952:208)

Hitlerovci su otjerali u ropstvo milione nevinih ljudi. (BHŽ 1952:208)

Po šumama i gorama naše zemlje ponosne idu čete partizana. (BHŽ 1952:212)

Drugo zasjedanje AVNOJ-a održano je u Jajcu. (BHŽ 1952:213)

Golim prsima zadržavali su dalmatinski rodoljubi njemačke jedinice. (BHŽ 1952:214)

Polja, koja smo zalijevali znojem, zališe fašisti našom krvlju. (BHŽ 1952:214)

Devetog svibnja slavimo pobjedu nad fašizmom. (BHŽ 1952:215)

Narod Gorskoga Kotara s ponosom može kazati, da je znatno pridonio kapitulaciji Italije. (BHŽ 1952:217)

Nijemci su u 4. i 5. ofenzivi htjeli da opkole i unište (opkoliti i uništiti) glavninu naših snaga. (BHŽ 1952:234)

Probijajući se preko Mosora, partizani nailaze na zasjedu. (BHŽ 1952:238)

Napad na Beograd izvršen je od Nijemaca 6. travnja 1941. (BHŽ 1952:240)

Klasni ustanak upisan je i u primjere iz povijesti, sve je prožeto progresivnom ustaničkom akcijom protiv ugnjetavanja, eksploatatora i tuđinskih zavojevača, bivših i sadašnjih:

Trudbenici postadoše gospodari. (BHŽ 1952:166)

Hrabro su se kmetovi borili. (BHŽ 1952:170)

Zar niste čuli za onaj Ilijindan, kada je počeo ustanak? (BHŽ 1952:170)

Oj narode Like i Korduna, došlo vrijeme da se diže buna. (BHŽ 1952:170)

Hej Solune, ognjem sagorio, gdje u tebi ne ima junaka. (BHŽ 1952:182)

Sve do 1848. žive vlastela od kmetskoga rada. (BHŽ 1952:191)

Gospoda se brzo potrudiše da riješe kmeta prava. (BHŽ 1952:199)

Ustanici otjeraše Turke preko Drine. (BHŽ 1952:201)

Filip Višnjić prikazao je početak bune na dahije. (BHŽ 1952:207)

Morali smo dizati ustanak po svaku cijenu. (BHŽ 1952:208)

Milioni naših trudbenika ne rade više za eksploatatore, već za sebe. (BHŽ 1952:210)

Eh, divni su bili dani, kad je goloruk narod s roguljama krenuo da se bori za slobodu. (BHŽ 1952:216)

Glavna misao despotu bješe da podigne Južne Slavene na Turke. (BHŽ 1952:235)

Najzad dvaput nahodimo i primjere s komunističkim korifejima:

Tako govori Marx, Engels i Lenjin. (BHŽ 1952:193)

Marx je bio prema djeci vrlo nježan. (BHŽ 1952:213)

Zaključno ćemo reći ovako: svu tu silu suvremenih, ali duhom vremena izrazito obojenih primjera iz Brabčeve, Hrastine i Živkovićeve gramatike dali smo između ostaloga zato da se zorno pokaže koliko će Težakova i Babićeva gramatika svojim odabirom korpusa od nje odudarati. Jesu li duhom svojega vremena obojeni primjeri u Brabca, Hraste i Živkovića izmišljeni, *ad hoc* konstruirani, ili su pak uzeti iz nekih vrela, ne znamo. Težakovi i Babićevi dobrim su svojim dijelom uzeti iz jasno pobrojena korpusa književnih djela.

VIII. Stjepko Težak i Stjepan Babić

Godine 1966. jezikoslovci novoga naraštaja Stjepko Težak (1926–2006) i Stjepan Babić (1925–2021) objavljuju *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika* (TB 1966), gramatiku za osnovne i druge škole, prema boji korica znanu kao »Crvena«, koja u dorađenim izdanjima izlazi i danas. Gramatika će 1973. godine u šestome izdanju promijeniti ime jezika u »hrvatski«

(TB 1973) te biti povučena iz uporabe sve do osamostaljenja Republike Hrvatske, pa će sedmo izdanje izići tek 1992. godine.

Pisci su u »Predgovoru« abecednim redoslijedom nabrojili pisce i djela iz kojih su primjeri »uzeti najvećim dijelom« (TB 1966:3–4), u zagradama ćemo staviti koliko je naslova pojedinoga pisca navedeno: Ivo Andrić (2), Ivana Brlić-Mažuranić (3), Juraj Bukša i dr. (1, *Svijet oko nas*), Branko Ćopić (2), Dobrica Ćosić (1), Vladan Desnica (1), Franjo Dolenec (1, *Priče iz biljnog svijeta*), Petar Kočić (3), Slavko Kolar (3), Ivan Goran Kovačić (3), Ivo Kozarčanin (3), Miroslav Krleža (2), Ivan Kušan (1), Mihailo Lalić (1), Mato Lovrak (1), Desanka Maksimović (1), Antun Gustav Matoš (2), Fran Mažuranić (2), Vladimir Nazor (2), Ivan Raos (1), Đuro Sudeta (1), Dinko Šimunović (2), Čedo Vučković (1). Kako se vidi, osim 21 hrvatskog, srpskog, bosansko-hercegovačkog i crnogorskog pisca tu su i dvije popularnoznanstvene knjige (*Svijet oko nas* i *Priče iz biljnog svijeta*).[18] Sve redom riječ je o renomiranim lektirnim piscima, čija djela uglavnom pripadaju prvoj polovici 20. stoljeća. Najstariji među njima jest Fran Mažuranić (1859–1928). Gotovo polovica bila ih je 1966. godine živa i djelatna. Narodna književnost u »Predgovoru« nije spomenuta. U tekstu gramatike naći ćemo još neke pisce, tako je kao uvodni primjer u poglavlje o riječima navedena prva kitica iz pjesme Vladimira Vidrića »Pejzaž« (TB 1966:62), a kao primjer uporabe glagola u rečenici naveden je odjeljak iz basne Ivana Krylova u prijevodu Gustava Krkleca (TB 1966:237–248); oboje je konstatirano u tekstu, što inače nije slučaj, autori primjera uglavnom nisu potpisani.

Kako je to s citatima funkcioniralo u gramatici, nećemo pokazivati opsežnim navođenjem primjera kao u prethodnome poglavlju (usp. § VII), nego samo ciljano uočiti koji su primjeri nosivi. Prvi, udarni primjer za imenice početak je pripovijetke Ivana Gorana Kovačića »Mrak na svijetlim stazama«, prepoznatljiv po glavnome liku Jačici Šafranu:[19]

> Jačica Šafran čobanovao selu do starosti, bez drenovače u šaci, bez roga u ustima, bez riječi pogrdne:
>
> – Što će batinica, što će šipčica voliću božjem, što će kravici krotkoj? A rog plaši ptičice u šumici i ušutkava ih. I magarčić stidno obara uške pred gnusnom riječi. (TB 1966:70)

Prvi primjer za pridjeve početak je pripovijetke Ive Kozarčanina »Rijeka priča« (u uglate zagrade stavili smo izbačene dijelove):

[18] Nije nam ni najmanja namjera uplitati se u raspravu o pripadnosti Ive Andrića, pa možemo samo reći da od 21 pisca njih 14 sigurno pripada hrvatskoj književnosti, plus Andrić, onoliko koliko već pripada.

[19] Primjere ćemo kao i dosad prenositi bez akcentuacije.

> Moje su oči pune tople, prozirne tame. Kose su mi zamršene, mrke i blistave od rose. Po njima padaju blijedi mjesečevi koluti i mokro se cakle. [Kad pritisnem uho na zemlju, čujem, kako joj tiho kuca srce (kao bilo u ranjene životinje). I tama je tada turobna (kao žalosno oko iskislog konja).] Bježim kroz rosno grmlje, ukorak sa svojom sjenom. Između vrba doziva me rijeka, sva plava i blago namreškana. Ležim pored nje na travi, a talasi mi stidljivo miluju noge, bose i crvene od vjetra [i ujeda komaraca]. (TB 1966:83)

Prvi primjer za zamjenice zagonetka je Grigora Viteza *Svi što je vole, svi je tuku, biju je nogom i bacaju iz ruku* (TB 1966:90); Vitez u »Predgovoru« nije spomenut. Prvi primjer za brojeve odlomak je iz *Doživljaja mačka Toše* Branka Ćopića (TB 1966:98), koje djelo jest spomenuto u »Predgovoru« gramatici. Prvi primjer za glagole jest pet redaka iz »Šume Striborove« Ivane Brlić-Mažuranić (TB 1966:101). Prvi primjer za veznike pet je redaka iz »Bitke kod Bistrice Lesne« Miroslava Krleže (TB 1966:122). Prvi primjer za uzvike ponovo je pet redaka iz *Doživljaja mačka Toše* Branka Ćopića (TB 1966:123). Najzad prvi sintaktički primjer oduži je odlomak s početka XIV. glave pripovijetke Đure Sudete *Mor*, kako pisci kažu: »23 rečenice« (TB 1966:160). Redoslijed riječi u rečenici protumačen je na nekoliko dužih odjeljaka iz *Veloga Jože* Vladimira Nazora (TB 1966:218–221). Svi ti primjeri pomno su metodički odabrani, odlomčić o imenicama zasićen je imenicama (u različitim padežima, s prijedlozima i bez njih, deminutivima), odlomčić o pridjevima pridjevima itd.

Primjerâ koji bi spominjali komunizam, socijalizam, partiju, Drugi svjetski rat, radnike i seljake, omladinske radne akcije, Kraljevića Marka i Skadar na Bojani ne može se u Težaka i Babića naći. Njihovi su primjeri svakodnevni, neopterećeni politikom. Primjerice atributni genitiv tumači se i na ovakvim rečenicama:

> Vrtovi suvremena čovjeka puni su različita cvijeća. (TB 1966:174)
>
> Ljudi dvadesetoga stoljeća znaju kako je opasno uživanje alkoholnih pića. (TB 1966:174)
>
> Bilo je vrijeme prvih jesenskih kiša. (TB 1966:174)

Dapače pažljiviji bi čitatelj mogao pronaći i subverzivnih primjera – potpuno nezamislivih u Brabca, Hraste i Živkovića (BHŽ 1952) – poput primjerice ovoga:

> Općinsko je svačije i ničije. (TB 1966:165)

Da bi štogod općinsko bilo »svačije i ničije«, što u hrvatskome ima jasno pogrdno značenje atributa nečemu o čemu nitko ne brine, to u socijalizmu nije bila poželjna slika svijeta.

Težakova i Babićeva gramatika 1973. godine dobila je svoje sedmo i prerađeno izdanje (TB 1973). U njemu nije samo promijenjeno ime jezika nego je promijenjen i korpus crpenih djela. Svi pisci i sva djela navedeni u »Predgovoru« (TB 1973:5) nedvojbeno pripadaju hrvatskoj književnosti (u zagradi opet navodimo broj naslova): Zvonimir Balog (1), Ivana Brlić-Mažuranić (2), Juraj Bukša i dr. (1, *Svijet oko nas*), Dobriša Cesarić (1), Vladan Desnica (1), Franjo Dolenec (1, *Priče iz biljnog svijeta*), Milan Grubić (1, *Botaničke ekskurzije*), Franjo Horvat-Kiš (1), Vojin Jelić (1), Jure Kaštelan (1), Slavko Kolar (3), Ivan Goran Kovačić (1), Ivo Kozarčanin (1), Miroslav Krleža (1), Ivan Kušan (1), Vojislav Kuzmanović (1),[20] Mato Lovrak (1), Alojz Majetić (1), Ranko Marinković (1), Anđelka Martić (1), Antun Gustav Matoš (2), Fran Mažuranić (2), Vladimir Nazor (2), Ivan Raos (2), Novak Simić (2), Đuro Sudeta (1), Antun Branko Šimić (1), Dinko Šimunović (1), Tin Ujević (1), Dragutin Tadijanović (1), Vladimir Vidrić (1), Grigor Vitez (1). Kako se vidi, popis je proširen jednim popularnoznanstvenim djelom (*Botaničke ekskurzije*), s njega su izostali Ivo Andrić, Branko Ćopić, Dobrica Ćosić, Petar Kočić, Mihailo Lalić, Desanka Maksimović i Čedo Vučković. Na popis su uvrštena tada sasvim svježi romani poput *Čangija* Alojza Majetića (1963), ironične slike jugoslavenskih omladinaca,[21] i *Kiklopa* Ranka Marinkovića (1965).

Rekosmo već, školska gramatika s hrvatskim u naslovu i hrvatskim piscima kao građom ubrzo je zabranjena i na sedmo je izdanje čekala do 1992. godine. Dotad će biti objavljene gramatika Instituta za jezik iz 1979. godine (»Plava«, poslije »Siva«), *Tvorba riječi* Stjepana Babića, *Sintaksa* Radoslava Katičića 1986. godine te *Povijesni pregled, glasovi i oblici* skupine autora u okviru Akademijine gramatike 1991. godine. Sve te gramatike bit će izrađene na korpusu primjera iz djela hrvatske književnosti, stare i nove. Dodat ćemo još samo – i tu s ovim pregledom hrvatskih gramatika stati – da školska gramatika Josipa Silića i Ive Pranjkovića iz 2005. godine nije pisana na temelju korpusa gotovih rečenica, nego su primjeri u njoj konstruirani, »napametni«, kako se žargonski veli.

[20] Neka bude zabilježeno da je odlomčić iz radiodrame *Pet minuta života* Vojislava Kuzmanovića (1957) odmijenio onaj Branka Ćopića na početku poglavlja o brojevima (usp. TB 1973:111).

[21] Roman je po objavi bio zabranjen, 1970. godine objavljen je kao *Čangi off gottoff*.

IX. Zaključak

Svaki korpus probran za oprimjerenje gramatičkih tvrdnja svjestan je gramatikografski čin i time konstitutivan dio opisa i jezičnoga propisa. Tako je bilo u 19. stoljeću, tako je danas. Primarni konzumenti gramatika, pogotovo onih školskih – učenici, eventualno studenti – toga čina vjerojatno nisu svjesni niti za nj osobito mare, njima su primjeri dio gramatike iz koje uče, obično nesvjesni da bi primjeri mogli biti i drugačiji. Filologu međutim, koji pred očima ima kakvu-takvu dijakronijsku protežnost i kakav-takav sinkronijski presjek različitih gramatika, korpusi gramatičkih primjera iz njegova metapogleda pružaju mnogo podataka o različitim gramatikografskim pristupima, pa onda i koncepcijama općega književnoga jezika (standardnoga, kako ga zovemo).

U ovome radu pokušali smo na sedam važnih hrvatskih gramatika pisanih od sredine 19. do druge polovice 20. stoljeća – solidnije, čak i prebrojavanjem, ne na temelju paušalna dojma – prepoznati stalnice i mijene. Nećemo ponavljati što je kao zaključak rečeno uz pojedinu gramatiku, nego sabrati nekoliko općih zaključaka. U drugoj polovici 19. stoljeća prepoznaje se postojan rast udjela narodne književnosti, koji je u Babukića razmjerno malen, a u Maretića biva u svojem zenitu, te primjera iz djela srpskih pisaca, ponajprije Vuka St. Karadžića, podjednako u jezikoslovaca koje smatramo »vukovcima« (Budmani) i onih koje ne smatramo »vukovcima« (Veber); to je spoznaja koju dosad nismo bili dovoljno osvijestili, a sad ju potkrepljujemo statistikom. Pritom valja primijetiti da se primjeri s motivima srpske povijesti – ali ne i neke druge južnoslavenske – daju u gramatikama napisanima puno prije ulaska u zajedničku državu (tako primjerice i u Florschütza); ta činjenica još uvijek čeka svoje cjelovito objašnjenje. Primjeri iz hrvatske književnosti isprva su u hrvatskim gramatikama svjesno stariji, da ne kažemo arhaični, jer se sredinom 19. stoljeća primjeri iz 17. stoljeća nisu doživljavali arhaičnima, nego uzornima (Babukić), potom suvremeniji (Veber), potom uvelike nestaju iz gramatika (Maretić, Florschütz), potom se stidljivo vraćaju (Brabec, Hraste i Živković) i najzad postaju temeljni (Težak i Babić), kakvi su u hrvatskim gramatikama i danas. Primjeri su redovito odraz izvanjezičnoga, bilo kao odraz koncepcije »pravilnoga« književnoga jezika (Babukić, Budmani, Veber, Maretić, Težak i Babić) bilo kao odraz državnog uređenja (Brabec, Hraste i Živković). U raščlambi vrela crpenih za pojedinu gramatiku nastojali smo prepoznavati ne samo pisce nego i njihova konkretna djela. Smatramo to metodološki važnim jer konstatirati da je pojedinomu gramatičaru vrelo Vuk St. Karadžić ili Stanko Vraz nije dovoljno. Jednomu to mogu biti Karadži-

ćevi jezikoslovni ili kakvi drugi spisi, drugomu zbirke narodnih pjesama koje je Karadžić skupio, jednomu to može biti Vrazova pjesma (Babukić), drugomu Vrazova proza, putopis (Veber), a to jezično nije isto; odabir lirske pjesme, epske pjesme, proze, putopisa, publicistike, znanosti ili popularne znanosti kao slike jezika također je važan čin.

Primjeri odabrani kao egzemplarni u gramatici – smatramo – nikad nisu neutralni, čak i ako se doimaju takvima. Uvijek ih valja smjestiti u gramatičku tradiciju i izvanjezični kontekst. A to oboje podložno je mijeni. Odabrati samo potvrde iz djela hrvatskih književnika i hrvatskoga razgovornoga jezika nije neutralno ako znaš da tebi suvremena gramatika drugih pisaca ima i potvrde iz djela srpskih književnika i srpske narodne književnosti. Uostalom i oni drugi pisci svjesno su odabrali svoje primjere smatrajući ih uzornima i oglednima. Ono što bi trebalo biti neutralno jest naš pristup svim tim gramatikama, pristup lišen predrasuda, grožnje i naknadne pameti. Možemo imati svoje favorite, priklanjati se ovoj ili onoj koncepciji književnoga jezika i pisanja gramatika, ali nije dobro naprečac jednu koncepciju prozivati boljom, drugu lošijom, treću hrvatskom, četvrtu nehrvatskom, petu politikantskom. Sve gramatike kojima smo se u ovome radu bavili hrvatske su gramatike i dio hrvatske jezikoslovne tradicije. A ona je takva kakva jest. Mijenjati ju ne možemo. Možemo ju samo konstatirati i izvući pouke iz njezinih pokušaja s jedne i protokom vremena potvrđenih dometa s druge strane.

Vrela

AV 1859 = Adolfo Veber [Weber]. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*. Beč: U c. k. nakladi školskih knjigah.

AV 1871 = Adolfo Veber. 1871. *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta*. Zagreb: Tiskom dioničke tiskare u Zagrebu.

BHŽ 1952 = Ivan Brabec; Mate Hraste; Sreten Živković. 1952. *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Izdavačko poduzeće »Školska knjiga«.

BHŽ 1961 = Ivan Brabec; Mate Hraste; Sreten Živković. 1961. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Četvrto, prerađeno izdanje (Usklađeno s novim pravopisom). Zagreb: Školska knjiga.

IČ 1856 = Antun Mažuranić; Adolfo Weber; Matija Mesić (prir.) 1856. *Ilirska čitanka za gornje gimnazije*. Knjiga druga. Sadèržavajuća izglede iz novije literature. Beč: Troškom c. kr. ravnateljstva naklade školskih knjigah.

IČ 1860 = Antun Mažuranić; Adolfo Weber; Matija Mesić (prir.) 1860. *Ilirska čitanka za gornje gimnazije*. Knjiga pèrva. Beč: U c. k. nakladi školskih knjigah.

JF 1916 = Josip Florschütz. 1916. *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*. Treće izdanje. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.

JF 1921 = Josip Florschütz. 1921. *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*. Četvrto izdanje. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.

JF 1941 = Josip Florschütz. 1941. *Hrvatska slovnica*. [Šesto izdanje.] Zagreb: Nakladni odjel HDT.

PB 1867 = Pero [Pietro] Budmani. 1867. *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*. Vienna: A spese dell' autore, Carta e stampa di Leopoldo Sommer a Vienna.

TB 1966 = Stjepko Težak; Stjepan Babić. 1966. *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

TB 1973 = Stjepko Težak; Stjepan Babić. 1973. *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*. Šesto, prerađeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

TM 1896 = Tomo Maretić (ur.) 1896. *Čitanka iz slavenske i madžarske književnosti*. Zagreb: Naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.

TM 1899 = Tomo Maretić. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch).

TM 1931 = Tomo Maretić. 1931. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Drugo, popravljeno izdanje. Zagreb: Obnova.

VB 1854 = Vjekoslav [Věkoslav] Babukić. 1854. *Ilirska slovnica*. Zagreb: Bèrzotiskom nar. tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja.

Literatura

Anić, Vladimir. 1993. Dragutin Parčić kao hrvatski gramatičar (*Grammatica della lingua slava (illirica)*, Zara 1873). *Zadarska smotra*, XLII/3, 93–102.

Brlobaš, Željka. 2015. Hrvatske gramatike u 19. stoljeću. Ur. Josip Lisac; Ivo Pranjković; Marko Samardžija. 2015. *Povijest hrvatskoga jezika.* 4. knjiga. 19. stoljeće. Zagreb: Croatica, 431–467.

Daničić, Đuro. 1866. Grammatica della lingua serbo-croata (illirica) compilata da Pietro Budmani, Vienna 1866. *Književnik*, Zagreb, III, 586–590.

Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Jagić, Vatroslav. 1900/1948. Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika. Napisao Dr. T. Maretić 1899 (Kugli i Deutsch). Zagreb. 8°. VI. 700. *Archiv für schlavische Philologie*, Berlin, XXII, 263–278. [Cit. prema: Vatroslav Jagić. 1848. *Izabrani kraći spisi*. Uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol. Zagreb: Matica hrvatska, 532–547.]

Marković, Ivan. 2023. Tako je predavao Ljudevit Jonke. U: Ljudevit Jonke. 2023. *Suvremeni naš književni jezik*. Prema predavanjima prof. dr. Ljudevita Jonkea 1956. sastavio stud. fil. Danijel Alerić. Prir. Ivan Marković. Zagreb: Stilistika, https://stilistika.org/tako-je-predavao-ljudevit-jonke, 9–21.

Pranjković, Ivo. 2005. Adolfo Veber Tkalčević i njegova Skladnja. U: Adolfo Weber. 1859/2005. *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*. Pretisak. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 197–229.

Radić, Antun. 1899/1937a. Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika. Napisao dr. T. Maretić, kr. sveuč. profesor. 1899. Štampa i naklada knjižare L. Hartmanna (Kugli i Deutsch). Zagreb (v. 8°. VI – 700). *Obzor*, Zagreb, br. 144, 146, 147, 148. [Cit. prema: Antun Radić. 1937. *Sabrana djela*. Knjiga XV. O hrvatskom književnom jeziku. Zagreb: Seljačka sloga, 7–24.]

Radić, Antun. 1899/1937b. Hrvatski književni jezik. *Vijenac*, Zagreb, 1899. [Cit. prema: Antun Radić. 1937. *Sabrana djela*. Knjiga XV. O hrvatskom književnom jeziku. Zagreb: Seljačka sloga, 31–53.]

Stolac, Diana. 2006. Hrvatska gramatikologija u 20. stoljeću. Ur. Marko Samardžija; Ivo Pranjković. 2006. *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska, 297–320.

Tafra, Branka. 1993a. *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Zagreb: Matica hrvatska.

Tafra, Branka. 1993b. O hrvatskim vukovcima iz drugoga kuta. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 19, 363–387.

Smičiklas, Tade. 1876. *Život i djela Vjekoslava Babukića*. Zagreb: Tiskara »Narodnih novina«.

Subotić, Jovan [Субботићъ, Јованъ]. 1853. *Cvětnikъ srbske slovesnosti*. Čitanka za vyše gimnazie u Austrii. I. svezakъ. Beč: Troškomъ c. k. administracie školskih knjiga kod sv. Ane.

Vince, Zlatko. 1978/2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika: Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*. Treće, dopunjeno izdanje. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Vončina, Josip. 1993. *Preporodni jezični temelji*. Zagreb: Matica hrvatska.

On corpora of Croatian grammars

Abstract

The corpus of examples on which it is establishes what is claimed in the grammar is a constitutive part of the grammar, the selection of the corpus being a conscious act of its writer. Although a lot has been written about Croatian grammars in Croatian philology, we do not have solid data about the corpus of individual grammars. The paper presents data on the corpora of seven prominent Croatian grammars from the middle of the 19th century to the second half of the 20th century: Vjekoslav Babukić's (1854), Pero Budmani's (1867), Adolfo Veber's (1871), Tomo Maretić's (1899), Josip Florschütz's (1916), Ivan Brabec, Mate Hraste and Sreten Živković's (1952), and Stjepko Težak and Stjepan Babić's (1966). Several constants and changes are determined. For example, the constant increase of the share of oral folk literature up to the grammar of Tomo Maretić, the representation of Serbian writers up to the grammar of Stjepko Težak and Stjepan Babić, the turn to contemporary Croatian authors, which is evident in the grammar of Adolfo Veber, and then completely prevails in the grammar of Stjepko Težak and Stjepan Babić.

Ključne riječi: gramatika, korpus, usmena književnost, pisana književnost, hrvatski jezik

Keywords: grammar, corpus, oral literature, written literature, Croatian